

**BROQAN (BROGAN) VƏ BAŞQALARI BİRLƏŞMİŞ
KRALLIĞA QARŞI MƏHKƏMƏ İŞİ**

29 noyabr 1988-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

(Ərizə № 10/1987/133/184-187)

*Broqan və başqalarının işində,**
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, Məhkəmə
Reqlamentinin 50-ci Qaydasına uyğun olaraq, hakimlər:
cənab R.Risdall (*R.Ryssdal*), sədr;
cənab C.Kremona (*J.Cremona*);
cənab Tor Vilyalmsson (*Thór Vilhjálmsson*);
xanım D.Bindşedler-Robert (*D.Bindschedler-Robert*);
cənab F.Gölcüklü (*F.Gölcüklü*);
cənab F.Matşer (*F.Matscher*);
cənab C.Pineyro Farinya (*J.Pinheiro Farinha*);
cənab L-E. Pettiti (*L.-E.Pettiti*);
cənab B.Uolş (*B. Walsh*);
ser Vinsent Evans (*Vincent Evans*);
cənab R.Makdonald (*R.Macdonald*);
cənab K.Russo (*C.Russo*);
cənab R.Bernhardt (*R.Bernhardt*);
cənab A.Spilmann (*A.Spielmann*);
cənab C.De Meyer (*De Meyer*);
cənab H.A.Karrilyo Salsedo (*J.A.Carrillo Salcedo*);
cənab N.Valtikos (*N.Valticos*);
cənab S.K.Martens (*S.K.Martens*);

* Katibin qeydi

Bu iş 10/1987/133/184-187 sayı ilə nömrələnmişdir. İkinci ədəd işin Məhkəməyə təqdim edildiyi il, birinci ədəd isə həmin il təqdim edilmiş işlərin siyahısında onun yerini göstərir, sonuncu iki ədəd, müvafiq surətdə, Məhkəmə yaradıldıqdan bəri Məhkəməyə verilən işlərin və Komissiyaya təqdim edilən ərizələrin siyahısında bu işin yerini göstərir

xanım E.Palm (*E.Palm*);
habelə katib cənab M.-A. Eyssen (*M.-A. Eissen*) və katib müavini cənab H.Petsolddan (*H.Petzold*) ibarət tərkibdə plenar iclasda** işə baxaraq,
27 may və 28 oktyabr 1988-ci ildə qapalı müşavirə keçirərək,
yuxarıda göstərilən sonuncu tarixdə qəbul edilmiş aşağıdakı qərarı elan edir:

PROSEDUR

1. İş İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının («Konvensiya») 32-ci maddəsinin 1-ci bəndində və 47-ci maddəsində müəyyən edilmiş üç aylıq müddət çərçivəsində 15 iyul 1987-ci ildə Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası («Komissiya») tərəfindən və 3 avqust 1987-ci ildə Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı Hökuməti («Hökumət») tərəfindən Məhkəməyə təqdim edilmişdir. İş 18 oktyabr 1984-cü ildə, 22 oktyabr 1984-cü ildə, 22 noyabr 1984-cü ildə və 8 fevral 1985-ci ildə müvafiq surətdə Britaniya vətəndaşları cənab Terens Broqan (*Terence Brogan*), cənab Dermot Koyl (*Dermot Coyle*), cənab Uilyam Makfadden (*McFadden*) və cənab Maykl Treysi (*Michael Tracey*) tərəfindən 25-ci maddə əsasında Komissiyaya təqdim edilmiş Birləşmiş Krallığa qarşı dörd ərizə vasitəsilə (№11209/84, 11234/84, 11266/84 və 11386/85) qaldırılmışdır.

2. Komissiyanın müraciətində 44-cü və 48-ci maddələrə və Birləşmiş Krallığın Məhkəmənin məcburi yurisdiksiyasını tanıdığı barədə bildirişinə (46-cı maddə) istinad edilmişdir. Həmin müraciətin və Hökumətin ərizəsinin məqsədi işdəki faktlar əsasında cavabdeh dövlət tərəfindən Konvensiyanın 5-ci maddəsi üzrə, eləcə də müraciətdə qeyd olunmuş Konvensiyanın 13-cü maddəsi üzrə (bu maddənin məsələyə aidiyyəti olduğu dərəcədə)

** Plenar iclas Məhkəmənin tam tərkibli iclasıdır (*tərc.*).

öhdəliklərin pozulub-pozulmadığını müəyyən edən qərarın çıxarılmasına nail olmaq idi.

3. Məhkəmə Reqlamentinin 33-cü Qaydasının 3(d) bəndinə uyğun olaraq verilmiş sorğunun cavabında ərizəçilərin hamısı bildirdilər ki, Məhkəmədə keçiriləcək prosesdə iştirak etmək və onları təmsil edəcək vəkili təyin etmək istəyirlər (30-cu Qayda).

4. Təşkil edilməli olan Palataya *ex officio** üzvlər qismində Britaniya vətəndaşı olan seçilmiş hakim ser Vinsent Evans (Konvensiyanın 43-cü maddəsi) və Məhkəmənin sədri cənab R. Risdall (21-ci Qaydanın 3(b) bəndi) daxil edildilər. 27 avqust 1987-ci ildə Məhkəmə sədrinin müavini Məhkəmənin sədrinin ona verdiyi səlahiyyət əsasında hərəkət edərək, katibin iştirakı ilə, Məhkəmənin digər beş üzvünün, yəni cənab B. Uolş, cənab A. Spilmann, cənab A. Donner, cənab C. De Meyer və cənab H.A. Karrilyo Salsedonun adlarını püşk vasitəsilə çəkdi (Konvensiyanın 43-cü maddəsi, *in fine*** və 21-ci Qaydanın 4-cü bəndi). Palata tərəfindən işə baxılmasında cənab Donnerin iştirakı mümkün olmadığına görə (22-ci Qaydanın 1-ci bəndi və 24-cü Qaydanın 1-ci bəndi) sonradan ehtiyat hakim H.Pineyro Farinya onu əvəz etdi.

5. Cənab Rissdal Palata sədrliyi vəzifəsini üzərinə götürdü (21-ci Qaydanın 5-ci bəndi). O, katib vasitəsilə Hökumət nümayəndəsinin, Komissiya nümayəndəsinin və ərizəçilərin vəkilinin yazılı prosedura ehtiyac olub-olmadığı barədə rəylərini müəyyənləşdirdi (37-ci Qaydanın 1-ci bəndi). Bundan sonra Palata sədrinin göstəriş və sərəncamlarına uyğun olaraq 14 dekabr 1987-ci ildə katibliyə Hökumətin yaddaş qeydi (memorandum) və 18 yanvar 1988-ci ildə ərizəçilərin yaddaş qeydi təqdim edildi.

Komissiya katibi 14 mart 1988-ci ildə Məhkəmənin katibinə məlumat verdi ki, Komissiyanın nümayəndəsi öz qeydlərini dinləmə zamanı təqdim edəcək.

* *Ex officio* – tutduğu vəzifəyə görə, vəzifəsinə uyğun olaraq (*tərc.*).

** *In fine* – ümumən, bütövlükdə (*tərc.*).

24 fevral və 18 mart 1988-ci ildə, müvafiq surətdə, Hökumətin nümayəndəsi və ərizəçilərin təmsilçiləri tərəfindən əlavə sənədlər təqdim edildi.

6. 23 noyabr 1987-ci ildə Məhkəmənin aldığı məktubda İnsan Hüquqları üzrə Daimi Məsləhət Komissiyası (Belfast) yazılı şərhlərini təqdim etmək üçün icazə istədi (37-ci bəndin 2-ci bəndi). 2 dekabr 1987-ci ildə müəyyən şərtlərlə icazə verdi. Şərhlər 19 yanvar 1988-ci ildə katibliyə təqdim edildi.

7. Məhkəmə qarşısına çıxacaq tərəflərlə katib vasitəsilə məsləhətləşdikdən sonra sədr 15 mart 1988-ci ildə göstəriş verdi ki, şifahi icraat 25 may 1988-ci ildə başlanmalıdır (38-ci Qayda).

8. 23 mart 1988-ci ildə Palata öz yurisdiksiyasından plenar iclasın xeyrinə imtina etdi (50-ci Qayda).

9. Təyin olunmuş gündə Strasburqda İnsan Hüquqları Sarayında açıq dinləmə keçirildi. Dinləmənin başlanmasına az qalmış Məhkəmə hazırlıq iclası keçirdi.

Məhkəmədə iştirak edənlər:

a) *Hökumətin adından:*

cənab M. Vud (*M. Wood*), hüquq məsləhətçisi,

Xarici işlər və Britaniya Birliyi İdarəsi, nümayəndə;

ser Nikolas Lyell (*Nicolas Lyell*), Krallıq vəkili, baş dövlət vəkili;

cənab A. Kempbell (*A. Campbell*), Krallıq vəkili;

cənab N. Bratsa (*N. Bratza*), Krallıq vəkili, hüquq məsləhətçisi;

b) *Komissiyanın adından:*

cənab H. Danelius (*H. Danelius*), nümayəndə;

c) *ərizəçilərin adından:*

cənab R. Çarlz Hill (*R. Charles Hill*), Krallıq vəkili;

cənab S. Treysi (*S. Treacy*), vəkil, hüquq məsləhətçisi;

cənab C. Kristofer Napyer (*J. Christopher Napier*), hüquq məsləhətçisi.

10. Məhkəmə Hökumətin adından ser Nikolas Lyellin, Komissiyanın adından cənab Daneliusun və ərizəçilərin adından cənab Hillin müraciətlərini dinlədi. Hökumət Məhkəmənin suallarına və hakimlərdən birinin qaldırdığı suallara cavablarını, müvafiq surətdə, 25 may və 25 iyun 1988-ci ildə təqdim etdi.

FAKTLAR BARƏSİNDƏ

I. İŞİN KONKRET HALLARI

A. Terens Patrik Broqan

11. Birinci ərizəçi cənab Terens Patrik Broqan 1961-ci ildə anadan olub. O, fermerdir və Tayron (*Tyrone*) qraflığında (Şimali İrlandiya) yaşayır.

12. O, Terrorizmin qarşısının alınması (müvəqqəti normalar) haqqında Qanunun («1984-cü il tarixli Qanun») 12-ci maddəsinə əsasən 17 sentyabr 1984-cü ildə saat 6.15-də polis əməkdaşları tərəfindən öz evində həbs edilmişdi. Sonra o, Armadakı (*Armagh*) Qou (*Gough*) kazarmasına gətirildi və 22 sentyabr 1984-cü ildə saat 17.20-də azad edilənə qədər, yəni beş gün on bir saat davam etmiş həbs müddəti ərzində orada saxlanıldı.

13. Həbsdə olarkən o, 11 avqust 1984-cü ildə Tayron qraflığında baş vermiş və bir polis serjantının ölümü, digər polis əməkdaşının isə ciddi xəsarət alması ilə nəticələnmiş çevik polis patruluna hücumda iştirak etməkdə şübhəli bilindiyinə görə bir neçə saat ərzində dindirildi. Eləcə də o, 1984-cü il tarixli Qanunun məqsədləri üçün qadağan edilmiş təşkilata – Müvəqqəti İrlandiya Respublikaçılar Ordusuna («İRO») üzvlükdə şübhəli bilindiyinə görə dindirildi. O, heç nə deməyərək susdu və ona verilən hər hansı suala cavab verməkdən imtina etdi. Bundan əlavə, o, arxasını onu dindirənlərə çevirərək baxışlarını döşəməyə, tavana və ya divara dikdi və diqqətini müntəzəm olaraq onlara yönəltdi. 19 və 21 sentyabr 1984-cü ildə onun vəkili onunla görüşdü.

B. Dermot Koyl

14. İkinci ərizəçi cənab Dermot Koyl 1953-cü ildə anadan olub. O, hazırda işsizdir və Tayron qraflığında (Şimali İrlandiya) yaşayır.

15. O, 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinə əsasən 1 oktyabr 1984-cü ildə saat 6.35-də polis əməkdaşları tərəfindən öz evində həbs edilmişdi. Sonra o, Armadakı Qou kazarmasına gətirildi və 7 oktyabr 1984-cü ildə saat 23.20-də azad edilənə qədər, yəni altı gün on altı saat yarım davam etmiş həbs müddəti ərzində orada saxlanıldı.

16. Həbsdə olarkən o, 23 fevral 1984-cü ildə Tayron qraflığında baş vermiş iki hadisədə – təhlükəsizlik qüvvələrinin üzvlərini öldürmüş yeraltı minaların yerə basdırılmasında və böyük partlayış qüvvəsinə malik bomba hücumunda şübhəli bilindiyinə görə dindirildi. Eləcə də o, odlu silah təchizatı ilə məşğul olmaqda və Müvəqqəti İRO-ya üzvlükdə şübhəli bilindiyinə görə dindirildi. Öz siqaretlərini istədiyi yeganə hal istisna olmaqla, o, heç nə deməyərək susdu. Dindirmələrin birində o, bir neçə dəfə döşəməyə və dindirmə otağındakı stolun ətrafına tüpürdü. 3 və 4 oktyabr 1984-cü ildə onun vəkili onunla görüşdü.

C. Uilyam Makfadden

17. Üçüncü ərizəçi cənab Uilyam Makfadden 1959-cu ildə anadan olub. O, hazırda işsizdir və Londonderridə (Şimali İrlandiya) yaşayır.

18. O, 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinə əsasən 1 oktyabr 1984-cü ildə saat 7.00-da polis əməkdaşı tərəfindən öz evində həbs edilmişdi. Sonra o, Kastleri (*Castlereagh*) Polis Saxlama Mərkəzinə (*Belfast*) gətirildi və 5 oktyabr 1984-cü ildə saat 13.00-da azad edilənə qədər, yəni dörd gün altı saat ərzində orada saxlanıldı.

19. Həbsdə olarkən o, 15 oktyabr 1983-cü ildə Londonderridə maye yanacaq bombasının partlayışı zamanı həlak olan əsgərin qətlində və 23 aprel 1984-cü ildə Londonderridə odlu silah hücumu zamanı həlak olan digər əsgərin qətlində şübhəli bilindiyinə görə dindirildi. Eləcə də o, Müvəqqəti İRO-ya üzvlükdə şübhəli bilindiyinə görə dindirildi. O, ümumi xarakterli suallara cavab verdiyi bir dindirmə istisna olmaqla, ona verilən hər hansı sualları cavablandırmaqdan imtina etdi. Bundan əlavə, o, müntəzəm olaraq ayağa qalxır və ya dindirmə otağının döşəməsində otururdu. 3 oktyabr 1984-cü ildə onun vəkili onunla görüşdü.

D. Maykl Treysi

20. Dördüncü ərizəçi cənab Maykl Treysi 1962-ci ildə anadan olub. O, xarrat şagirdidir və Londonderridə (Şimali İrlandiya) yaşayır.

21. O, 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinə əsasən 1 oktyabr 1984-cü ildə saat 7.04-də polis əməkdaşları tərəfindən öz evində həbs edilmişdi. Sonra o, Krallığın Olster* üzrə Polis Qüvvələri («OPQ») bölməsinə (Belfast) gətirildi və 5 oktyabr 1984-cü ildə saat 18.00-da azad edilənə qədər, yəni dörd gün on bir saatlıq həbs müddəti ərzində orada saxlanıldı.

22. Həbsdə olarkən o, 3 mart 1984-cü ildə Londonderridəki poçt idarələrinə silahlı basqında və 29 may 1984-cü ildə təhlükəsizlik qüvvələri üzvlərini qətlə yetirmək barədə sövdələşmədə şübhəli bilindiyinə görə dindirildi. Eləcə də o, qadağan olunmuş terror təşkilatına – İrlandiya Milli Azadlıq Ordusuna («İMAO») üzvlükdə şübhəli bilindiyinə görə dindirildi. Ümumi xarakterli müəyyən suallar istisna olmaqla, o, bütün sualların cavabında susdu və dindirmə otağındakı isitmə borusunu döyəcəklə, mahnı oxumaqla, fit çalmaqla və stulunu divarlara

* Olster Şimalı İrlandiyanın digər adıdır (*tərc.*).

və döşəməyə vurmaqla dindirmələri pozmağa çalışdı. 3 oktyabr 1984-cü ildə onun vəkili onunla görüşdü.

E. Bütün dörd ərizəçi üçün ümumi olan faktlar

23. Həbsi həyata keçirən polis əməkdaşları ərizəçilərin hamısına məlumat vermişdilər ki, onlar 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinə əsasən həbs olunurlar və Şimali İrlandiya məsələləri ilə bağlı terrorizm aktlarının törədilməsində, hazırlanmasında və təhrik edilməsində onlardan şübhələnmək üçün tutarlı əsaslar vardır. Onlara xəbərdarlıq edilmişdi ki, heç nə söyləməyə bilərlər, lakin söyləyəcəkləri hər şey sübut qismində istifadə oluna bilər.

24. Həbslərinin ertəsi günü hər bir ərizəçiyə polis əməkdaşları tərəfindən məlumat verilmişdi ki, Şimali İrlandiya üzrə dövlət katibi** 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinin 4-cü bəndinə əsasən onların həbsinin əlavə beş gün müddətinə uzadılmasına razılıq verib. Ərizəçilərin heç biri hakim və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilmədi və azad edildikdən sonra onların heç birinə qarşı ittiham irəli sürülmədi.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK VƏ PRAKTİKA

A. Giriş

25. Şimali İrlandiyada 1970-ci illərin əvvəllərində fəvqəladə vəziyyət və ona şərait yaradan terrorizm fəaliyyətinin səviyyəsi Terrorizmin qarşısının alınması (müvəqqəti normalar) haqqında 1974-cü il tarixli Qanunun («1974-cü il tarixli Qanun») qəbulu üçün zəruri ilkin şərt oldu. 1972-ci il ilə 1983-cü il arasında

** Birləşmiş Krallıqda dövlət katibi vəzifəsi nazir vəzifəsinin ekvivalentidir (*tərc.*).

Şimali İrlandiyada terrorizmin ayağına yazıla bilən iki mindən artıq ölüm halları baş vermişdi, halbuki müqayisə aparsaq, Böyük Britaniyada belə halların sayı yüzə yaxın idi. 1980-ci illərin ortalarında ölüm hallarının sayı 1970-ci illərdə olduğundan xeyli aşağı idi, lakin mütəşəkkil terrorizm genişlənməkdə davam edirdi.

26. 1974-cü il tarixli Qanun 29 noyabr 1974-cü ildə qüvvəyə mindi. Qanuna əsasən İRO qadağan edilir və Böyük Britaniyada bu təşkilata dəstək nümayiş etdirilməsi cinayət hesab olunurdu. Şimali İrlandiyada İRO artıq qadağan olunmuş təşkilat idi. Eləcə də Qanun polislərə tutma və həbs etmə üzrə xüsusi səlahiyyətlər verdi ki, onlar terrorizm təhlükəsi ilə daha səmərəli mübarizə apara bilsinlər (*aşağıda 30-33-cü bəndlərə bax*).

27. 1974-cü il tarixli Qanun parlament tərəfindən hər altı aydan bir yenidən təsdiq olunmalı idi, məqsəd bu idi ki, digər məsələlərlə yanaşı, xüsusi səlahiyyətlərdən istifadənin davam etdirilməsinə ehtiyac olub-olmadığı yoxlanılsın. Beləliklə, Qanun 1976-cı ilin martınadək müntəzəm olaraq yenidən təsdiq edildi, bundan sonra ona müəyyən düzəlişlər edildi.

1976-cı il tarixli Qanunun 17-ci maddəsinə əsasən xüsusi səlahiyyətlər hər on iki aydan bir parlamentdə yenidən təsdiq olunmalı idi. 1976-cı il tarixli Qanun öz növbəsində 1984-cü ilədək parlament tərəfindən hər il yenidən təsdiq edildi, bundan sonra ona müəyyən düzəlişlər edildi. 1984-cü ilin martında qüvvəyə minmiş 1984-cü il tarixli Qanun İRO kimi İMAO-nu da qadağan etdi. O, hər il yenidən təsdiq edildi, lakin 1989-cu ilin martında onun qüvvədə olma müddəti başa çatdı, belə ki, Hökumət daimi qanun layihəsini təqdim etmək niyyətində idi.

28. 1976-cı il tarixli Qanun lord Şekltonun (*Shackleton*) 1978-ci ilin iyulunda dərc olunmuş məruzəsində, sonra isə lord Cellikounun (*Jellicoe*) 1983-cü ilin yanvarında dərc olunmuş məruzəsində araşdırıldı. 1984-cü il tarixli Qanun haqqında illik məruzələr (1984-cü və 1985-ci illər üçün) ser Sayril Filips (*Cyril Philips*) tərəfindən və (1986-cı və 1987-ci illər üçün) Viskont Kolvill (*Viscount Colville*) tərəfindən parlamentə təqdim edildi,

sonuncu şəxs 1987-ci ildə 1984-cü il tarixli qanunun təsiri barədə daha geniş araşdırmanı da başa çatdırdı.

29. Hökumət tərəfindən sifariş edilən və parlamentə təqdim edilən bu araşdırmalar sözügedən qanunvericiliyə hələ də ehtiyac olub-olmadığı məsələsinə baxmağa kömək etmək üçün həyata keçirilmişdi. Bu araşdırmaların müəllifləri konkret olaraq belə qənaətə gəlmişdilər ki, terrorizmin qarşısının alınmasına və istintaqına xas olan problemlər baxımından tutma və həbs etmə ilə bağlı xüsusi səlahiyyətlərdən davamlı istifadə edilməsi zəruridir. Həbs müddətinin uzadılması barədə qərarların məhkəmələr tərəfindən qəbul edilməsi barədə təklif rədd edildi, həmin qərarların əsasını təşkil edən informasiya olduqca həssas informasiya idi və həbsdə olan şəxslərə və ya onların vəkillərinə açıqlana bilməzdi. Bu məsələyə aid qərarların qəbulu müxtəlif səbəblərə görə bütünlüklə icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyət dairəsinə aid edildi.

B. 1984-cü il tarixli Qanuna və digər qanunlara əsasən məhkəmə orderi olmadan həbs etmə səlahiyyəti

30. 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinin müvafiq müddəaları bunlardır (onlar 1974-cü və 1976-cı il Qanunlarının müvafiq müddəaları ilə təxminən eynidir):

«12 (1) [A] polis əsaslı səbəblərə görə aşağıdakılarda şübhəli bilinən şəxsi məhkəmə orderi olmadan həbs edə bilər:

...

b) barəsində bu Qanunun bu Hissəsi tətbiq edilə bilən terror aktlarının törədilməsi, hazırlanması və ya təhrik edilməsi ilə əlaqəsi olan və ya olmuş şəxs;

...

3) Bu Qanunun bu Hissəsinin tətbiq edildiyi terror aktları bunlardır:

a) Şimali İrlandiya məsələləri ilə bağlı olan terror aktları;

...

4) Bu maddəyə əsasən, həbs etmə hüququ əsasında tutulmuş şəxs həbsindən sonra qırx səkkiz saatdan artıq həbsdə saxlanıla bilməz, lakin dövlət katibi, istənilən konkret halda, qırx səkkiz saatlıq müddəti özünün müəyyən etdiyi müddətə və ya müddətlərə uzada bilər.

5) İstənilən bu cür müddət və ya müddətlər ümumilikdə beş günü keçməməlidir.

6) Aşağıdakı müddəalar (təqsirləndirilən şəxsin həbs edildikdən sonra məhkəməyə gətirilməsi tələbi) həbs etmə hüququ əsasında tutulmuş şəxsə tətbiq edilmir:

...

d) Magistrat məhkəmələri (Şimali İrlandiya) haqqında 1981-ci il tarixli Dekretin 131-ci maddəsi;

...

8) Bu maddənin müddəaları bu maddədən kənar tətbiq edilə bilən hər hansı həbs etmə səlahiyyətinə xələl gətirmir».

31. 1984-cü il tarixli Qanunun 14-cü maddəsinin 1-ci bəndində verilən anlayışa əsasən, terrorizm «siyasi məqsədlərlə zor tətbiqini bildirir və xalqı və ya xalqın hər hansı hissəsini qorxutmaq məqsədilə zorakılıqdan istifadəni özündə ehtiva edir». Lordlar Palatası qərara aldı ki, Şimali İrlandiya haqqında (fövqəladə normalar haqqında) 1978-ci il tarixli Qanunda terrorizmə verilmiş eyni anlayışın həddləri «geniş» olmalıdır və «“terrorist” sözünün əhali arasında istifadə olunan, polis əməkdaşının və ya qeyri-hüquqşünasın başa düşə biləcəyi formaya nisbətən daha məhdud» şərh edilməli olduğu barədə mülahizəni rədd etdi (*Makki (McKee) Şimali İrlandiya baş polis rəisinə qarşı məhkəmə işi, mənbə: [1985] 1 All England Law Reports 1 at 3-4, Lord Roskill (Lord Roskill)*).

32. 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinin 6(d) bəndinə əsasən tətbiq oluna bilməyən elan olunan (yuxarıda 30-cu bəndə bax) Magistrat məhkəmələri (Şimali İrlandiya) haqqında 1981-ci il tarixli Dekretin 131-ci maddəsində nəzərdə tutulur ki, məhkəmə orderi olmadan həbs olunan şəxs iyirmi dörd saat ərzində həbsdən

azad edilmədikdə, sonradan praktiki baxımdan mümkün qədər tez, lakin həbsdən sonra qırx səkkiz saatdan gec olmayaraq, Magistrat məhkəməsinin yanına gətirilməlidir.

33. Şimali İrlandiya haqqında (fövqəladə normalar haqqında) 1978-ci il tarixli Qanunda məhkəmə orderi olmadan həbs etmə üzrə xüsusi səlahiyyətlərin verilməsi də nəzərdə tutulmuşdur. 11-ci maddədə deyilir ki, polis əməkdaşı terrorizmdə şübhəli hesab etdiyi istənilən şəxsi məhkəmə orderi olmadan tuta bilər. Belə şəxs məhkəmə yanına gətirilmədən yetmiş iki saata qədər həbsdə saxlanıla bilər.

1978-ci il tarixli Qanuna 15 iyun 1987-ci ildə qüvvəyə minmiş Şimali İrlandiya haqqında (fövqəladə normalar haqqında) 1987-ci il tarixli Qanunla düzəlişlər edildi. 1978-ci il tarixli Qanunda nəzərdə tutulan həbs etmə səlahiyyətləri 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan səlahiyyətlə, yəni terrorizmdə şübhəli bilinən şəxsi tutmaq məqsədilə binalara daxil olmaq və axtarış aparmaq səlahiyyəti ilə əvəz edildi.

C. 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinin 1(b) bəndinə əsasən həbs etmə səlahiyyətinin həyata keçirilməsi

1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinin 1(b) bəndinə əsasən qanuni həbsi həyata keçirmək üçün şəxsi həbs edən polis əməkdaşında belə bir əsaslı şübhə olmalıdır ki, həbs olunan şəxs terror aktlarının törədilməsi, hazırlanması və ya təhrik edilməsi ilə əlaqəsi olan və ya olmuş şəxsdir. Bundan əlavə, məhkəmə orderi olmadan həbs etmə *Kristi (Christie) Liçinskiyə (Leachinsky) qarşı* məhkəmə işində (mənbə: [1947] *Appeal Cases* 573 at 587 and 600) Lordlar Palatası tərəfindən müəyyən edilmiş, tətbiq edilə bilən ümumi hüquq normalarından asılıdır. Adi şəraitdə həbs edilən şəxs həbsxanaya gətirildiyi zaman həbsinin həqiqi səbəbi barədə ona məlumat verilməlidir, yaxud məlumatı gecikdirməyə haqq qazandıran xüsusi hallar mövcuddursa, həbsdən sonra ona praktiki baxımdan ağlabatan dərəcədə tez bir müddətdə məlumat

verilməlidir. Bu məlumatın verilməsində texniki və ya dəqiq terminlərdən istifadə tələb olunmur, sadəcə həbs edilən şəxs nə üçün həbs edilməsinin mahiyyətini başa düşməlidir.

Həbs edilmiş şəxsin *habeas corpus*-a* nail olmağa cəhd etdiyi *Ex parte Lynch*** məhkəmə işində (mənbə: [1980] *Nothorn Ireland Reports* 126 at 131) Şimali İrlandiya Ali Məhkəməsi 12-ci maddənin 1(b) bəndini müzakirə etdi. Şəxsi həbs etmiş polis əməkdaşı ərizəçiyə demişdi ki, onu terrorçu fəaliyyətlərdə şübhəli hesab etdiyinə görə 1976-cı il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinə əsasən onu həbs edir. Ali Məhkəmə qərara aldı ki, polis əməkdaşı həbsin həqiqi səbəbini ərizəçiyə bildirmiş və mövcud şəraitdə şübhənin xarakteri barədə, yəni ərizəçinin terrorçu fəaliyyətlərdə iştirakda şübhəli bilinməsi barədə məlumatı əqləbatan tərzdə ona çatdırmışdı. Müvafiq surətdə, Ali Məhkəmə müəyyən etdi ki, bu məsələ baxımından həbsin qanuniliyi pozulmayıb.

35. Həbsi həyata keçirən səlahiyyətli şəxsin şübhələri mövcud şəraitdə əsaslı olmalı və məhkəmənin bu barədə qərar verməsi üçün şübhənin mənbələri və əsasları barədə məhkəməyə müəyyən məlumat verilməlidir (*Van Haut (Van Hout) OPQ baş polis rəisinə və Şimali İrlandiya İdarəsinə qarşı* məhkəmə işi, Şimali İrlandiya Ali Məhkəməsinin qərarı, 28 iyun, 1984, Higgins C. (*Higgins J.*)).

D. 1984-cü il tarixli Qanuna əsasən tutmanın və həbs etmənin məqsədi

36. Adi qanunvericiliyə əsasən, sadəcə şəxs barəsində təhqiqat aparmaq üçün onu tutmaq və həbs etmək səlahiyyəti mövcud deyil. Cinayətin onun törətməsinə dair əsaslı şübhə olduğuna görə şübhəli şəxsin dindirilməsi, əgər həmin dindirmənin məqsədi həmin əsaslı şübhəni dağıtmaq və ya təsdiq

* *Habeas corpus* həbsin qanuniliyini aydınlaşdırmaq üçün şəxsin məhkəmənin yanına gətirilməsi barədə məhkəmə əmridir (*tərc.*)

** Linçin ərizəsi əsasında başlanan məhkəmə işi (*tərc.*).

etməkdirsə, məhkəmə əmri olmadan şəxsin tutulmasına və həbsinə əsas verən qanuni səbəbdır, bu şərtlə ki, o, məhkəmənin yanına praktiki baxımdan mümkün qədər tez gətirilsin (*R Houtona qarşı (R. v. Houghton)* məhkəmə işi, mənbə: [1979] 68 *Criminal Appeal Reports* 197 at 205; və *Holgeyt-Məhəmməd (Holgate-Mohammed) Dyuka (Duke)* qarşı məhkəmə işi, mənbə: [1984] 1 *All England Law Reports* 1054 at 1059).

Digər tərəfdən, *Ex parte Lynch* məhkəmə işində (mənbə: *loc. cit.*^{***} at 131) baş hakim lord Louri qərara aldı ki, 1984-cü il tarixli Qanuna görə, 12-ci maddənin 1(b) bəndi əsasında həbs etmənin hüquqa uyğun əsasə malik olması üçün şəxsin hər hansı konkret cinayətdə şübhəli bilinməsinə ehtiyac yoxdur. O, əlavə etdi (*ibid*^{****}):

«... Bundan başqa, qeyd etmək lazımdır ki, 12-ci maddənin 1(b) bəndi əsasında həbs etmə şəxsə qarşı ittiham irəli sürmədən onun qanunla icazə verilən müddət ərzində həbsdə saxlanmasına səbəb olur. Ümumiyyətlə heç bir ittiham irəli sürülməyə də bilər; beləliklə, həbs etmə heç də hökmən ... məhkəmə tərəfindən araşdırılması nəzərdə tutulan ittiham əsasında şübhəli şəxsə qarşı cinayət icraatının birinci mərhələsi demək deyil».

E. Həbs müddətinin uzadılması

37. Şimali İrlandiyada həbs müddətinin ilkin qırx səkkiz saatdan artıq müddətə uzadılması barədə ərizələrə Belfastda yüksək rütbəli polis əməkdaşı səviyyəsində baxılır, sonra isə təsdiq olunmaq üçün Şimali İrlandiya üzrə dövlət katibinə, o öz iş yerində olmadıqda isə aşağı nazirə göndərilir.

1984-cü il tarixli Qanunda (və ya ondan əvvəlki qanunlarda) ilkin həbs müddətinin uzadılmasını tənzimləyən heç bir meyar yoxdur, hərçənd ki, Hökumətin yaddaş qeydinə əlavə edilmiş məruzə və icmallarda praktikada təşəkkül tapmış ciddi meyarlar

^{***} *Loç. cit.* «yenə eyni yerdə, yenə həmin mənbədə» deməkdir (*tərc.*).

^{****} Yenə orada (*tərc.*).

sadalanır. İnsan Hüquqları üzrə Daimi Məsləhət Komissiyasının yazılı izahatlarında (yuxarıda 6-cı bəndə bax), istinad etdiyi statistikaya əsasən 1984-cü ilin martında 1984-cü il tarixli Qanunun qüvvəyə mindiyi tarixdən 1987-ci ilin iyununadək Şimali İrlandiyada həbs müddətinin uzadılması barədə polis müraciətlərinin yalnız 2%-indən çoxu dövlət katibi tərəfindən rədd edilmişdir.

F. Hüquqi müdafiə vasitələri

38. 1984-cü il tarixli Qanun əsasında həbs olunmuş şəxslər üçün əsas hüquqi müdafiə vasitələri *habeas corpus* üçün müraciət etməkdən və yanlış həbslə bağlı ziyana görə kompensasiya tələbi ilə mülki iddia qaldırmaqdan ibarətdir.

1. Habeas corpus

39. 1984-cü il tarixli Qanuna görə xüsusi həbs etmə hüququ əsasında şəxs ümumilikdə yeddi gün müddətinə tutula və həbs edilə bilər (12-ci maddənin 4-cü və 5-ci bəndləri – yuxarıda 30-cu bəndə bax). 1984-cü il tarixli Qanuna 3 sayılı Əlavənin 5-ci maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulur ki, Qanunun 12-ci maddəsinə uyğun olaraq həbs edilmiş şəxs «bu cür həbs edilərkən qanuni həbs olunmuş şəxs sayılır». Lakin yuxarıda sitat gətirilən 5-ci maddənin 2-ci bəndi hüquqi müdafiə vasitəsi olan *habeas corpus*-a xələl gətirmir. Əgər ilkin tutulma qanunsuzdursa, həmin tutulma əsasında həbsdə saxlanma da qanunsuzdur (*Van Hautun işi*, mənbə: *loc. cit.*, at 18, Higgins C.).

40. Həbs edilmiş şəxs *habeas corpus* proseduruna əsasən həbsinin qanunsuzluğuna əsaslanaraq həbsdən azad edilməsi üçün dərhal ərizə verə bilər.

Ərizəyə baxan hakim həbsin mahiyyətini araşdıran ikinci instansiya məhkəməsi qismində iclas keçirmir: onun səlahiyyəti həbsin qanuniliyini yoxlamaqla məhdudlaşır. Bu araşdırmanın

hüdudları eyni cür deyil və konkret işin kontekstindən, habelə müəyyən hallarda həbs səlahiyyətinin tətbiqini nəzərdə tutan müvafiq qanunvericilik aktının şərtlərindən asılıdır. Araşdırma həmin qanunvericilik aktının texniki tələblərinə əməl olunması məsələsini əhatə edir və digər məsələlərlə yanaşı, həbsə səbəb olmuş şübhənin əsaslılığının araşdırılması məsələsinə şamil oluna bilər (*Ex parte Lynch* məhkəmə işi, mənbə: *loc. cit.*; və *Van Hautun* işi, mənbə: *loc. cit.*). Texniki baxımdan qanuni olan həbs həmçinin səlahiyyətdən sui-istifadə barədə iddia əsasında da araşdırıla bilər; belə ki, dövlət hakimiyyəti orqanları qərəzli, özbaşına və ya qanunsuz məqsədlə hərəkət edə bilərlər (*R Brikston həbsxanasının rəisinə qarşı* (*R. v. Governor of Brixton Prison*) məhkəmə işi, *ex parte Sarno*,^{*} mənbə: [1916] 2 *King's Bench Reports* 742; və *R Brikston həbsxanasının rəisinə qarşı* məhkəmə işi, *ex parte Soblen*,^{**} mənbə: [1916] 3 *All England Law Reports* 641). Sübut etmə yükü cavabdeh dövlət orqanlarının üzərinə düşür, onlar həbs barədə qərarın qanuniliyini əsaslandırmalıdırlar, bu şərtlə ki, *habeas corpus* üçün müraciət etmiş şəxs öncə həbsin qanunsuzluğuna dair ciddi əsasların olduğunu göstərmiş olsun (*Xavaca (Khawaja) dövlət katibinə qarşı* məhkəmə işi, mənbə: [1983] 1 *All England Law Reports* 765).

2. Yanlış həbs

41. Qanunsuz tutularaq həbs olunduğunu iddia edən şəxs yanlış həbslə bağlı ziyanə görə kompensasiya barədə mülki iddia da qaldıra bilər. Həbsin qanuniliyi şübhə üçün əsaslı səbəbin olmasından asılıdırsa, bu cür əsaslı səbəbin olduğunu sübut etmək cavabdeh dövlət orqanının üzərinə düşür (*Dallison (Dallison) Kaffreyə (Caffrey) qarşı* məhkəmə işi, mənbə: [1965] 1 *Queen's Bench Reports* 348; və *Van Hautun* işi, mənbə: *loc. cit.*, at 15).

^{*} Sarnonun ərizəsi əsasında (*tərc.*).

^{**} Soblenin ərizəsi əsasında (*tərc.*).

Yanlış həbslə bağlı məhkəmə proseslərində həbsin əsaslılığı məsələsi icra hakimiyyəti səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi üzərində məhkəmə nəzarətinin hamılıqla qəbul olunan prinsipləri əsasında yoxlanıla bilər (*Holgeyt-Məhəmməd Dyuka qarşı məhkəmə işinə bax, mənbə: loc. cit.*).

KOMİSSİYADA İCRAAT

42. Ərizəçilər, müvafiq surətdə, 18 oktyabr 1984-cü ildə, 22 oktyabr 1984-cü ildə, 22 noyabr 1984-cü ildə və 8 fevral 1985-ci ildə Komissiyaya müraciət etdilər (ərizələr №11209/84, 11234/84, 11266/84 və 11386/84). Onlar iddia etdilər ki, tutularaq həbs edilmələrinə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi ilə haqq qazandırılı bilməz və həmin maddənin 2, 3, 4 və 5-ci bəndləri pozulub. Onlar həmçinin iddia etdilər ki, 13-cü maddəyə zidd olaraq, digər şikayətləri ilə bağlı səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsinə malik olmayıblar.

Sonradan 5-ci maddənin 2-ci bəndi üzrə şikayət geri götürüldü.

43. 10 iyul 1986-cı ildə Komissiya, Reqlamentin 29-cu Qaydasına uyğun olaraq, ərizələrin bir icraatda birləşdirilməsi barədə sərəncam verdi və ertəsi gün ərizələri qəbul olunan elan etdi.

14 may 1987-ci il tarixli məruzəsində (31-ci maddəyə uyğun olaraq tərtib edilmiş məruzədə) Komissiya belə nəticəyə gəldi ki, cənab Broqan və cənab Koyl barəsində 5-ci maddənin 3-cü və 5-ci bəndləri pozulub (3-cü bənd barəsində iki səsə qarşı on səslə və 5-ci bənd barəsində üç səsə qarşı doqquz səslə), lakin cənab Makfadden və cənab Treysi barəsində həmin bəndlər pozulmayıb (hər iki bənd barəsində dörd səsə qarşı səkkiz səslə). O, həmçinin belə nəticəyə gəldi ki, 5-ci maddənin 1-ci və 4-cü bəndləri pozulmayıb (1-ci bənd barəsində yekdilliklə və 4-cü bənd barəsində iki səsə qarşı on səslə) və sonda belə nəticəyə gəldi ki,

13-cü maddə üzrə hər hansı ayrıca məsələ meydana çıxmayıb (yekdilliklə).

Komissiyanın rəyinin və məruzədə yer alan xüsusi rəylərin tam mətni bu məhkəmə qərarına əlavə qismində verilir.

HÖKUMƏT TƏRƏFİNDƏN MƏHKƏMƏYƏ TƏQDİM EDİLƏN YEKUN ARQUMENTLƏRİ

44. 25 may 1988-ci ildə açıq dinləmədə Hökumət yaddaş qeydində əks olunmuş yekun arqumentlərini mahiyyətə müdafiə etdi və onların əsasında Məhkəmədən aşağıdakı qərarı çıxarmasını xahiş etdi:

«1) Faktlar Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1, 3, 4 və 5-ci bəndlərinin pozulmadığını üzə çıxardı;

2) Faktlar Konvensiyanın 13-cü maddəsinin pozulmadığını üzə çıxardı, yaxud buna alternativ olaraq, Konvensiyanın 13-cü maddəsi üzrə hər hansı ayrıca məsələ meydana çıxmadı».

Bundan əlavə, Hökumət Məhkəmədən xahiş etdi ki, 5-ci maddənin 2-ci bəndi üzrə qaldırılan şikayətə baxmasın.

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. MƏHKƏMƏYƏ VERİLƏN İŞİN ƏHATƏ DAİRƏSİ

45. Komissiyaya verdikləri ilkin şikayətlərdə ərizəçilər 5-ci maddənin 2-ci bəndinin pozulduğunu iddia etmişdilər; həmin bənddə nəzərdə tutulur:

«Tutulmuş hər bir kəsə ona aydın olan dildə onun tutulmasının səbəbləri və ona qarşı irəli sürülən istənilən ittiham barədə dərhal məlumat verilir».

Lakin sonradan onlar bu iddianı geri götürdülər və Komissiya ərizənin qəbuledilənliyi barədə qərarında qeyd etdi ki, ərizəçilər daha 2-ci bənd üzrə şikayət etmirlər.

17 may 1988-ci ildə dəftərxanaya daxil olmuş məktubda ərizəçilər bu şikayətin bərpa olunması üçün Məhkəmənin icazəsini istədilər. Şifahi çıxışlarında həm cavabdeh Hökumət, həm də Komissiya ərizəçilərin xahişini rədd etdilər.

46. Məhkəmənin yurisdiksiyasının həddləri təqdim edilmiş ərizənin qəbul olunan elan edilməsi barədə Komissiyanın qərarında müəyyən edilir (digər qərarlarla yanaşı *bax: Uiksin (Weeks)* işi üzrə 2 mart 1987-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 114, s. 21, b. 37*). Məhkəmə hesab edir ki, bu işdə 2-ci bənd üzrə iddianın aydın şəkildə geri götürüldüyü nəzərə alınmalıdır. Nəticədə, Komissiya həmin şikayətin qəbuledilənliyini araşdırmağı davam etdirməmişdi. Məhkəməyə verdikləri bu şikayəti bərpa etmək üçün ərizəçilərə icazə verilməsi Konvensiya üzrə şikayətlərin araşdırılması üçün bərqərar edilmiş mexanizmdən yan keçməyə bərabər olardı.

47. Buradan belə nəticə çıxır ki, 5-ci maddənin 2-ci bəndinin pozulduğu barədə iddiaya baxıla bilməz.

II. ÜMUMİ YANAŞMA

48. Hökumət Şimali İrlandiyada xüsusilə çətin şəraitin olduğunu, xüsusən mütəşəkkil terrorizmin doğurduğu təhlükəni döənə-döənə vurğuladı.

Məhkəmə müasir cəmiyyətdə terrorizmin artdığına diqqəti cəlb edərək Konvensiya sisteminə xas olan tələbatı, yəni hamının maraqlı olduğu demokratiya təsisatlarının müdafiəsi ilə fərdi hüquqların müdafiəsi arasında düzgün balansı gözləmək tələbatını artıq etiraf etmişdir (*bax: Klass (Klass) və başqalarının* işi üzrə 6 sentyabr 1978-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 28, s. 23 və 27-28, b. 48-49 və 59).

* c. – cild, s. – səhifə, b. – bənd (*tərc.*).

Hökumət 22 avqust 1984-cü ildə Avropa Şurası Baş katibinə məlumat verdi ki, 15-ci maddə əsasında öhdəliklərdən geri çəkilmə barədə bildirişini geri götürür, həmin bildirişdə Şimali İrlandiyada fəvqəladə vəziyyətə istinad edilmişdi (öhdəliklərdən geri çəkilmə barədə bildirişlərin verilməsi ilə bağlı bax: Konvensiyanın illik məcmuəsi, c. 14, s. 32 [1971]; c. 16, s. 26-28 [1973]; c. 18, s. 18 [1975]; və c. 21, s. 22 [1978]; bildirişlərin geri götürülməsi ilə bağlı bax: Avropa Şurası daxilində və üzv dövlətlərdə hüquqi fəaliyyətlərə dair informasiya bülleteni, c. 21, s. 2, [iyul 1985]). Müvafiq surətdə, Hökumət bildirdi ki, onun fikrincə, «Konvensiyanın müddəaları tam yerinə yetirilir». O, qeyd etdi ki, istənilən halda, öhdəliklərdən geri çəkilmə bu işdə araşdırılan hüquq məsələlərinə şamil olunmayıb.

Deməli, Şimali İrlandiyadakı terrorizm kampaniyası ucbatından Birləşmiş Krallığın Konvensiya üzrə öhdəliklərindən geri çəkilməsinin 15-ci maddə əsasında yol verilən olub-olmadığını bu prosesdə nəzərdən keçirməyə ehtiyac yoxdur. İşin araşdırılması yalnız barəsində şikayətlər verilən və tam tətbiq edilə bilən Konvensiya maddələri əsasında aparılmalıdır. Lakin bu, işin ümumi hallarının lazımınca nəzərə alınmasına mane olmur. 5-ci maddə kontekstində həmin hallara əhəmiyyət vermək lazım olub-olmadığını və bu işdə həmin maddənin tətbiq edilə bilən müddəaları ilə (onların konkret mətninin işığında) onun ümumi predmet və məqsədi arasında balansə riayət edilib-edilmədiyini müəyyən etmək Məhkəmənin vəzifəsidir.

III. 5-ci MADDƏNİN 1-ci BƏNDİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

49. Ərizəçilər Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin pozulduğunu iddia etdilər, həmin bəndin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilir:

«Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa azadlığından məhrum edilə bilməz:

...

c) hüquq pozuntusunun törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı şəxsin səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn ... hallarda şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;

...»

Ərizəçinin tutularaq həbs edilməsinin Şimali İrlandiya qanunvericiliyi əsasında, xüsusən «qanunla müəyyən olunmuş ... qayda» əsasında «qanuni» olduğuna heç kim etiraz etmədi. Ərizəçilər iddia etdilər ki, 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsi vasitəsilə onların azadlıqdan məhrum edilmələri 5-ci maddənin 1(c) bəndinə uyğun deyildi, çünki onlar «hüquq pozuntusu» törədilməsində şübhəli bilindiklərinə görə həbs olunmamışdılar və onların həbsinin məqsədi onları səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısına gətirmək deyildi.

50. Bu arqumentin birinci hissəsinə gəldikdə, ərizəçilər iddia etdilər ki, onların tutularaq həbs edilmələrinin səbəbi konkret hüquq pozuntusu törətdiklərinə dair şübhə deyil, dəqiq göstərilməyən terror aktlarında iştiraklarına dair şübhə idi, bu isə Şimali İrlandiyanın cinayət hüququnun pozuntusunu təşkil etmirdi və 5-ci maddənin 1(c) bəndində nəzərdə tutulmuş «hüquq pozuntusu» sayıla bilməzdi.

Hökumət etiraz etmədi ki, 1984-cü il tarixli Qanun konkret cinayətlə bağlı şübhə əsasında şəxsin həbsini tələb etmir, - lakin iddia etdi ki, Qanunda verilən «terrorizm» anlayışı «hüquq pozuntusu» anlayışına uyğun idi və Məhkəmənin presedent hüququ ilə təsdiq edildiyi kimi, bu baxımdan 5-ci maddənin 1(c) bəndinin tələblərinə cavab verirdi. Bununla bağlı Hökumət qeyd etdi ki, əslində, ərizəçilər terrorizmdə ümumən iştirak etməkdə deyil, qadağan olunmuş təşkilata üzvlükdə və konkret terror

aktlarında iştirakda şübhəli bilinmişdilər və bunların hər biri Şimali İrlandiya qanunvericiliyinə əsasən cinayət təşkil edir və həbs edildikdən sonra dindirildikləri zaman ərizəçilərə aydın şəkildə bildirilmişdir.

51. 1984-cü il tarixli Qanunun 14-cü maddəsi terrorizmə «siyasi məqsədlərlə zor tətbiqi» anlayışını verir, o, «xalqı və ya xalqın hər hansı hissəsini qorxutmaq məqsədilə zorakılıqdan istifadəni özündə ehtiva edir» (yuxarıda 31-ci bəndə bax). Terroristlərin anlayışı haqqında 1972-ci il tarixli Dekretdə (Şimali İrlandiya) və Şimali İrlandiya haqqında (fövqəladə normalar haqqında) 1973-cü il tarixli Qanunda terrorizm aktlarına verilən anlayışla eyni olan bu anlayış «hüquq pozuntusu ideyasına tam uyğun» olan anlayış kimi Məhkəmə tərəfindən artıq müəyyən edilmişdi (*bax: İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işi üzrə 18 yanvar 1978-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 25, s. 74-75, b. 196*).

Bundan əlavə, bütün ərizəçilər hamısı konkret cinayətlərdə iştirakda və qadağan olunmuş təşkilata üzvlükdə şübhəli bilindiklərinə görə həbsdə olarkən bir neçə saat ərzində dindirilmişdilər (yuxarıda 13, 16, 19 və 22-ci bəndlərə bax).

Müvafiq surətdə, ərizəçilərin tutulması və sonra həbsxanaya salınması 5-ci maddənin 1(c) bəndinin mənası baxımından hüquq pozuntusu törədilməsinə dair əsaslı şübhəyə əsaslanmışdı.

52. 5-ci maddənin 1(c) bəndi həmçinin tələb edir ki, tutmanın və ya həbs etmənin məqsədi həmin şəxsi səlahiyyətli məhkəmə orqanının yanına gətirməkdən ibarət olmalıdır.

Hökumət və Komissiya iddia etdilər ki, bu məqsəd mövcud idi və ərizəçilərin həbsindən sonra aparılmış polis araşdırması zamanı yetərli və yararlı sübutlar əldə edilsəydi, onlar, şübhəsiz ki, ittiham olunacaq və məhkəməyə veriləcəkdilər.

Ərizəçilər bu arqumentlərə etiraz etdilər və belə bir fakta istinad etdilər ki, həbsdə olduqları müddətdə onlara qarşı nə ittiham irəli sürülmüş, nə də onlar məhkəmə qarşısına çıxarılmışdılar. 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsi

əsasında həyata keçirilmiş həbsdən sonra ittihamın irəli sürülməsi vacib deyildi və şəxsi məhkəmə qarşısına gətirmək barədə adi qanunvericiliyin* tələbi bu Qanun əsasında həyata keçirilmiş həbsə tətbiq edilə bilməzdi (yuxarıda 30-cu və 32-ci bəndlərə bax). Ərizəçilərin bildirdiyinə görə, bu, məlumat toplamaq məqsədilə həyata keçirilən inzibati həbs səlahiyyəti idi, xüsusi səlahiyyətlərdən istifadə praktikası da bunu təsdiq edirdi.

53. Məhkəmə etiraz edilən qanunvericiliyi mücərrəd şəkildə araşıra bilməz, onun səlahiyyəti baxdığı işin halları ilə məhdudlaşmalıdır.

İstər ərizəçilərə qarşı ittihamın irəli sürülməməsi, istərsə də onların məhkəmə qarşısına çıxarılmaması hökmən o demək deyil ki, onların həbsinin məqsədi 5-ci maddənin 1(c) bəndinə uyğun deyildi. Hökumətin və Komissiyanın bildirdiklərinə görə, belə məqsədin mövcudluğu məsələsini ona nail olmaq məsələsindən ayrılıqda nəzərdən keçirmək lazımdır və 5-ci maddənin 1-ci bəndinin c yarım-bəndində nəzərdə tutulmur ki, istər tutma anında, istərsə də ərizəçi həbsdə olduğu müddətdə polis ittihamları irəli sürmək üçün kifayət qədər sübutlar əldə etməlidir.

Belə sübutları əldə etmək mümkün olmaya bilər, yaxud şübhə edilən hüquq pozuntularının xarakteri digər şəxslərin həyatını təhlükə altına almadan sübutların məhkəməyə təqdim edilməsini mümkünsüz edə bilər. Belə düşünmək üçün heç bir əsas yoxdur ki, bu işdə polis araşdırması qərəzsiz aparılmayıb, yaxud ərizəçilərin həbs edilməsi, artıq Məhkəmənin müəyyən etdiyi kimi, onların həbsinin əsasını təşkil edən konkret şübhələrin təsdiq edilməsi və ya dağıdılması vasitəsilə istintaqa kömək etmək məqsədi daşımayıb (yuxarıda 51-ci bəndə bax). Belə güman etmək olar ki, əgər mümkün olsaydı, polis orqanı ittiham irəli sürər və ərizəçiləri səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısına gətirərdi.

* Burada «adi qanunvericilik» ifadəsi fəvqəladə olmayan qanunvericiliyi bildirir (tərc.).

Buna görə də, hesab etmək lazımdır ki, onların tutularaq həbs edilməsi 5-ci maddənin 1(c) bəndində göstərilən məqsədlər üçün həyata keçirilmişdi.

54. Son nəticə belədir ki, 5-ci maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu baş verməyib.

IV. 5-ci MADDƏNİN 3-cü BƏNDİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

55. 1984-cü il tarixli Qanuna əsasən, terror aktlarında iştirak etməsinə dair əsaslı şübhə olduğuna görə 12-ci maddə əsasında tutulmuş şəxs polis tərəfindən ilkin olaraq qırx səkkiz saat ərzində və Şimali İrlandiya üzrə dövlət katibinin icazəsi ilə əlavə olunmuş beş günədək müddət və ya müddətlər ərzində həbsdə saxlanıla bilər (yuxarıda 30-37-ci bəndlərə bax).

Ərizəçilər iddia etdilər ki, bu qanunvericiliyə görə tutularaq həbs edilmələri nəticəsində 5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozulmasının qurbanı olmuşlar, həmin bənddə deyilir:

«Bu maddənin I bəndinin «c» yarım-bəndinə müvafiq olaraq tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs dərhal hakim və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş vəzifəli şəxsin yanına gətirilir və əqləbatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması və ya məhkəməyə qədər azad edilmək hüququna malikdir. Azad edilmək məhkəməyə gəlmə təminatlarının təqdim edilməsi ilə şərtləndirilə bilər».

Ərizəçilər qeyd etdilər ki, Şimali İrlandiyanın adi qanunvericiliyinə əsasən həbs olunmuş şəxs qırx səkkiz saat ərzində Magistrat məhkəməsinin yanına gətirilməlidir (yuxarıda 32-ci bəndə bax); İngiltərənin və Uelsin adi qanunvericiliyinə əsasən (Polis və cinayət sübutları haqqında 1984-cü il tarixli Qanun) ittiham irəli sürülmədən həbsdə saxlanmanın maksimum

müddəti dörd gündür, həmin müddət həbsin ilk otuz altı saati ərzində məhkəmə tərəfindən təsdiqi edilməlidir. Onlar bildirdilər ki, yeddi günlük həbs müddətinin nə üçün zəruri olduğuna dair inandırıcı səbəb yox idi və qeyd etdilər ki, bu, adi qanunvericilikdən və hətta Şimali İrlandiya haqqında (fövqəladə normalar haqqında) 1978-ci il tarixli Qanunda əks olunmuş xüsusi həbs səlahiyyətləri ilə icazə verilən üç günlük müddətdən kəskin dərəcədə kənara çıxırdı (yuxarıda 33-cü bəndə bax). Belə qərarların qəbulunu Şimali İrlandiyanın məhkəmə hakimiyyətinə etibar etməmək üçün hər hansı əsas yox idi.

56. Hökumət iddia etdi ki, terrorizm təhlükəsinin xarakteri və dərəcəsi baxımından və ittiham irəli sürmək üçün yetərli sübutları əldə etməklə bağlı problemlər baxımından qanunla nəzərdə tutulmuş yeddi günlük maksimum həbs müddəti bu təhlükə ilə mübarizənin zəruri tərkib hissəsi idi, bir-birinin ardınca keçirilən parlament debatları və qanunvericiliyin dəfələrlə yenidən nəzərdən keçirilməsi də bunu təsdiq edirdi (yuxarıda 26-29-cu bəndlərə bax). O, terrorizmə cəlb olunan şəxslərə dindirmə əleyhinə üsullarla bağlı təlim keçilməsi nəticəsində məhkəmə tərəfindən qəbul edilə bilən və yararlı olan sübutların əldə edilməsində təhlükəsizlik qüvvələrinin üzləşdiyi çətinliyə xüsusi olaraq diqqəti cəlb etdi. Zəruri elmi araşdırmalar aparmaq, digər məhbuslardan alınan məlumatları tutuşdurmaq və digər təhlükəsizlik qüvvələri ilə əlaqə yaratmaq üçün də vaxt tələb olunurdu. Hökumət iddia etdi ki, həbs müddətini uzatmaq səlahiyyətinə olan ehtiyac statistikadan irəli gəlirdi. Məsələn, 1987-ci ildə Şimali İrlandiyada 365 şəxs barəsində həbs müddətinin uzadılmasına icazə verilmişdi. 83-ə yaxın şəxs beş günlük müddətdən artıq həbsdə saxlanmışdı və uzadılmış müddət ərzində onlardan 39-u ciddi terrorizm cinayətlərində ittiham olunmuşdu.

Həbs müddətinin qırx səkkiz saatdan artıq müddətə uzadılması məsələsinə hakim tərəfindən nəzarət edilməli, yaxud hətta hakim tərəfindən icazə verilməli olduğu barədə təklifə

gəldikdə, Hökumət şübhələrin əsasını təşkil edən məlumatlardan bəzilərinin məhkəməyə təqdim edilmək baxımından olduqca həssas informasiya olması ucbatından yaranan çətinlikləri qeyd etdi. Bu halda nəinki məhkəmə qapalı keçirilməli olardı, həm də nə məhbus, nə də onun vəkili orada iştirak edə və hər hansı təfəsilatları danışa bilmədi. Bu, Birləşmiş Krallığın qanunvericiliyinə və prosessual hüququna köklü və arzuolunmaz dəyişikliklər olunmasını tələb edərdi, həmin dəyişikliklərə əsasən, azadlıqdan məhrum edilən şəxs həbsi ilə bağlı istənilən məhkəmə prosesində vəkili vasitəsilə təmsil olunmaq hüququna malik olardı. Həbs müddətinin uzadılması səlahiyyəti hakimlərə həvalə edilsəydi, yəqin ki, onlar məhkəmə funksiyasından daha çox, icra hakimiyyəti funksiyasını yerinə yetirmiş olardılar. Bu, sui-istifadələrə qarşı qeyd edilən tədbirlərin nail olmağa çalışdığı təminatlara heç nə əlavə etməyəcəkdi və məhkəmə hakimiyyətinin ünvanına cavabsız qalan tənqidlərə səbəb olacaqdı. Bütün hallarda, belə qərarların qəbul edilməsində və ardıcıl yanaşmanın təmin olunmasında dövlət katibi daha yaxşı vəziyyətdə idi. Üstəlik, həbs müddətinin uzadılması barədə hər bir müraciətin mahiyyəti şəxsən dövlət katibi tərəfindən, yaxud o öz iş yerində olmadıqda digər nazir tərəfindən araşdırılırdı (yuxarıda 37-ci bəndə bax).

57. Komissiya məruzəsində özünün təşəkkül tapmış presedent hüququna istinadən bildirdi ki, adi cinayət hüquq pozuntularına aid işlərdə dörd günlük müddət və müstəsna hallarda beş günlük müddət 5-ci maddənin 3-cü bəndindəki «dərhal» gətirilmə tələbinə uyğun sayıla bilər (müvafiq surətdə bax: *X Niderlanda qarşı* məhkəmə işi üzrə (ərizə №2894/66) ərizənin qəbuledilənliyi haqqında qərar, Konvensiyanın illik məcmuəsi, c. 9, s. 568 (1966); və *X Belçikaya qarşı* məhkəmə işi üzrə (ərizə №4960/71) ərizənin qəbuledilənliyi haqqında qərar, Qərarlar toplusu, c. 42, s. 54-55 (1973). Komissiyanın fikrincə, ərizəçilərin həbs edildiyi şəraiti və terrorizm cinayətlərinin araşdırılması ilə bağlı xüsusi problemləri nəzərə alsaq, adi

hallarda olduğundan bir qədər artıq həbs müddətinə haqq qazandırmaq olar. Komissiya belə qənaətə gəldi ki, dörd gün altı saatlıq (cənab Makfadden üçün) və dörd gün on bir saatlıq (cənab Treysi üçün) müddətlər «dərhal» gətirilmə tələbinə cavab verir, lakin beş gün on bir saatlıq (cənab Broqan üçün) və altı gün on altı saat yarımlıq (cənab Koyl üçün) müddətlər həmin tələbə cavab vermir.

58. Həbs edilən şəxsə qarşı ittiham irəli sürülməməsi və ya onun məhkəmənin yanına gətirilməməsi özlüyündə 5-ci maddənin 3-cü bəndinin birinci hissəsinin pozulmasına bərabər deyil. Tutulan şəxs onun həbsi ilə bağlı hər hansı məhkəmə nəzarəti mümkün olana qədər «dərhal» azad edildikdə 5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozuntusu baş vermir (*bax: De Yong (de Jong), Balcet (Baljet) və van den Brinkin (van den Brink)* işi üzrə 22 may 1984-cü il tarixli qərar, A seriyaları, c. 77, s. 25, b. 52). Tutulan şəxs dərhal azad edilmədikdə dərhal hakimin və ya məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilməlidir.

«Dərhal» gətirilməyə 5-ci maddənin predmet və məqsədinin işığında qiymət verilməlidir (yuxarıda 48-ci bəndə bax). Məhkəmə bu maddənin Konvensiya sistemindəki əhəmiyyətinə diqqət yetirir: o, əsas insan hüququnu, yəni fərdin azadlıq hüququna dövlət tərəfindən qanunsuz müdaxilələrdən fərdin müdafiə olunması hüququnu təsbit edir (*bax: Botsanonun (Bozano)* işi üzrə 18 dekabr 1986-cı il tarixli qərar, A seriyaları, c. 111, s. 23, b. 54). Fərdin azadlıq hüququna icra hakimiyyətinin müdaxilələri üzərində məhkəmə nəzarətinin olması 5-ci maddənin 3-cü bəndində əks olunmuş təminatın mühüm xüsusiyyətidir, həmin təminat özbaşınalıq riskini minimuma endirmək məqsədini daşıyır. «Demokratik cəmiyyətin təməl prinsiplərindən biri olan, ... Konvensiyanın preambulasında aydın şəkildə qeyd olunan hüququn aliliyi* prinsipi» məhkəmə nəzarətinin olmasını nəzərdə tutur (müvafiq dəyişikliklərlə *bax:*

* Bu prinsip həmçinin «qanunun aliliyi prinsipi» adlandırılır.

Klass və başqalarının işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, A seriyaları, c. 28, s. 25-26, b. 55) və «bütövlükdə Konvensiyanın ruhuna hopmuşdur» (müvafiq dəyişikliklərlə bax: Engel (Engel) və başqalarının işi üzrə 8 iyun 1976-cı il tarixli qərar, A seriyaları, c. 22, s. 28, b. 69).

59. İngiliscə “*promptly*” sözü ilə və fransızca “*aussitôt*” sözü ilə ifadə edilmiş «dərhal» gətirilmə öhdəliyini 3-cü bəndin ikinci hissəsindəki qətilik dərəcəsi daha az olan tələbdən («ağlabatan müddət» tələbindən: ingiliscə “*reasonable time*”, fransızca “*délai raisonnable*”) və hətta 5-ci maddənin 4-cü bəndindəki tələbdən (məsələyə «təxirə salınmadan» baxılması tələbindən: ingiliscə “*speedily*”, fransızca “*à bref délai*”) açıq-aydın fərqləndirmək olar. «Dərhal» (“*promptly*”) anlayışı 5-ci maddənin 2-ci bəndinin ingilis mətnində də vardır, fransız mətnində isə “*dans le plus court délai*” sözlərindən istifadə edilir. *İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işi* üzrə qərar (18 yanvar 1978, A seriyaları, c. 25, s. 76, b. 199) göstərildiyi kimi, 3-cü bənddəki «dərhal» (“*promptly*”) sözü “*aussitôt*” sözünə nisbətən daha böyük əhəmiyyətə malik ola bilər, o, ədəbi baxımdan «həmin andaca» sözü kimi başa düşülə bilər. Beləliklə, hər ikisi eyni qüvvəli olan, lakin mətnləri tam dəqiqliklə eyni olmayan beynəlxalq normativ müqavilənin versiyaları arasında ziddiyyət olduğuna görə Məhkəmə müqavilənin məqsədini başa düşmək və predmetinə nail olmaq baxımından həmin versiyaları mümkün qədər uzlaşdırıcı üsulla və ən məqsədəuyğun yolla şərh etməlidir (digər qərarlarla yanaşı bax: «*Sandi Tayms*»-in (*Sunday Times*) işi üzrə 26 aprel 1979-cu il tarixli qərar, A seriyaları, c. 30, s. 30, b. 48; və Beynəlxalq müqavilə hüququ haqqında 23 may 1969-cu il tarixli Vyana Konvensiyasının 33-cü maddəsinin 4-cü bəndi).

Fransız mətnində «dərhal» anlayışının mənasını məhdudlaşdıran “*aussitôt*” sözündən istifadə edilməsi təsdiq edir ki, hətta 3-cü maddə əsasında qiymətləndirmənin məqsədləri baxımından mövcud şəraitə əhəmiyyət verməmək bütün hallarda

qeyri-mümkün olsa da, «dərhal» anlayışı altında nəzərdə tutulan çevikliyin dərəcəsi məhduddur. «Dərhal» gətirilmə hər bir işdə həmin işin özəl xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq qiymətləndirilməli olsa da (*bax: De Yonq, Balcet və van den Brinkin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara, A seriyaları, c. 77, s. 25, b. 52), həmin xüsusiyyətlərə verilən əhəmiyyət heç vaxt 5-ci maddənin 3-cü bəndi ilə təmin edilən hüququn mahiyyətinə xələl gətirən səviyyəyə, yəni dərhal azad edilməni və ya dərhal məhkəmə orqanı qarşısına gətirilməni təmin etmək üzrə dövlətin öhdəliyini son nəticədə inkar etmək səviyyəsinə çatdırılmamalıdır.

60. Bu iş yalnız xüsusi qanunvericilik vasitəsilə verilmiş səlahiyyətlər əsasında Şimali İrlandiyada terrorizmdə iştirak etməkdə şübhəli bilinən şəxslərin tutulmasına və həbsxanaya salınmasına aiddir. Şimali İrlandiyada adi qanunvericiliyin təqsirləndirilən şəxsin məhkəmənin yanına gətirilməsi barədə tələblərinin bu cür tutulma və həbs edilmə hallarına tətbiqi 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinin 6-cı bəndi vasitəsilə açıq-aydın mümkünsüz edilmişdi (yuxarıda 30-cu və 32-ci bəndlərə bax). Hər hansı konkret müddətdə, məsələn, dörd gün ərzində polis həbsxanasında və ya inzibati həbsdə saxlanmanın, bir qayda olaraq, 5-ci maddənin 3-cü bəndinin birinci hissəsinə uyğun olub-olmadığını bu qərarla müəyyən etməyə ehtiyac yoxdur.

Ərizəçilərin heç biri həbsdə saxlandıkları müddətdə faktiki olaraq hakimin və ya məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən vəzifəli şəxsin yanına gətirilməmişdi. Buna görə də, həll edilməli olan məsələ bundan ibarətdir ki, Hökumətin qeyd etdiyi özəl xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla, ərizəçilərin hər birinin azadlığa buraxılması 5-ci maddənin 3-cü bəndinin məqsədləri baxımından «dərhal» azad edilmə hesab oluna bilərmi?

61. Terrorizm cinayətlərinin araşdırılması, şübhəsiz ki, hakimiyyət orqanları üçün xüsusi problemlər yaradır, 5-ci maddənin 1-ci bəndi araşdırılarkən bu məsələ artıq qismən qeyd edilib (yuxarıda 53-cü bəndə bax). Məhkəmə bununla bağlı ona məlum olan və Hökumət tərəfindən vurğulanan bütün amilləri

nəzərə alır. Bu da həqiqətdir ki, Şimali İrlandiyada həbs müddətinin uzadılması barədə dövlət katibinə polisin müraciətləri və belə müraciətlərin hər birinin nazir tərəfindən fərdi qaydada yoxlanılması icra hakimiyyətinin nəzarət formasını təşkil edir (yuxarıda 37-ci bəndə bax). Bundan əlavə, xüsusi səlahiyyətlərin davam etdirilməsinə ehtiyacın olub-olmaması müntəzəm olaraq parlament tərəfindən yoxlanılırdı və həmin səlahiyyətlərin tətbiqinə müstəqil şəxslər tərəfindən müntəzəm nəzarət olunurdu (yuxarıda 26-29-cu bəndlərə bax). Məhkəmə razılaşır ki, Şimali İrlandiyada terrorizm şəraiti, adekvat təminatların olması şərti ilə, həbs müddətinin uzadılmasına səbəb olmuşdu, yəni hakimiyyət orqanları 5-ci maddənin 3-cü bəndini pozmadan ciddi terror cinayətlərində şübhəli bilinən şəxsi hakimin və ya məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən digər vəzifəli şəxsin yanına gətirməzdən qabaq uzadılmış müddət ərzində həbsdə saxlaya bilərdilər.

Hökumətin qeyd etdiyi çətinliklər, yəni terrorizmdə şübhəli bilinən şəxslərin tutulması və həbsi barədə qərarlar üzərində məhkəmə nəzarəti ilə bağlı çətinliklər 5-ci maddənin 3-cü bəndinin tətbiq edilmə üsuluna təsir göstərə, məsələn, törədilməsi güman edilən cinayətlərin xarakteri baxımından müvafiq prosessual ehtiyat tədbirlərinin görülməsini zəruri edə bilərdi. Lakin onlar 5-ci maddənin 3-cü bəndinə əsasən məhkəmə nəzarətinin «dərhal» həyata keçirilməsi tələbinə ümumiyyətlə əhəmiyyət verilməməsinə haqq qazandıra bilməzdi.

62. Yuxarıda göstəriləyi kimi (59-cu bənd), «dərhal» gətirilmə anlayışının hədudlarının şərhı və tətbiqi olduqca məhduddur. Məhkəmənin fikrincə, hətta dörd həbs müddətindən ən qısa, yəni cənab Makfaddenin polis həbsxanasında keçirdiyi dörd gün altı saatlıq müddət (yuxarıda 18-ci bəndə bax) 5-ci maddənin 3-cü bəndinin birinci hissəsi ilə icazə verilən ciddi vaxt hədudlarından kənara çıxır. Hakimin və ya məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilmədən bu qədər uzun müddət həbsdə saxlanmağa haqq

qazandırmaq üçün bu işin özəl xüsusiyyətlərinə belə əhəmiyyət verilməsi aydın mənaya malik «dərhal» sözünün mənasının yolverilməz dərəcədə geniş şərh olunması demək olardı. Bu cür şərh 5-ci maddənin 3-cü bəndinə şamil olunmaqla fərdin ziyanına olaraq prosessual təminatı ciddi zəiflətməmiş olar və bu müddəanın müdafiə etdiyi hüququn mahiyyətinə xələl gətirilməsinə səbəb olardı. Buna görə də Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, ərizəçilərin heç biri nə həbs edildikdən sonra «dərhal» məhkəmə orqanının yanına gətirilib, nə də «dərhal» azad edilib. Ərizəçilərin tutularaq həbs edilmələrinin bütövlükdə cəmiyyəti terrorizmdən qorumaq məqsədi güdməsi, yəni qanuni məqsəd daşması şübhə doğurmasa da, bu fakt 5-ci maddənin 3-cü bəndinin konkret tələblərinə riayət edilməsini təmin etmək üçün özlüyündə kifayət deyil.

Buna görə də, dörd ərizəçinin hamısı barəsində 5-ci maddənin 3-cü bəndi pozulub.

V. 5-ci MADDƏNİN 4-cü BƏNDİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

63. Ərizəçilər iddia etdilər ki, 5-ci maddə Birləşmiş Krallığın qanunvericiliyinə inkorporasiya olunmadığına görə,* 5-ci maddənin 4-cü bəndinin tələbinə baxmayaraq, onların həbsi üzərində səmərəli məhkəmə nəzarətinin qarşısı alınıb. 5-ci maddənin 4-cü bəndində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

«Tutulma və ya həbsə alma nəticəsində azadlıqdan məhrum edilmiş hər kəs onun həbsə alınmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılmaq hüququna və əgər onun həbsi məhkəmə tərəfindən qanunsuz hesab edilibsə, azad edilmək hüququna malikdir».

* Yəni Birləşmiş Krallığın qanunvericiliyinin tərkibinə daxil edilmədiyinə, onun tərkib hissəsinə çevrilmədiyinə görə (*tərc.*).

64. *Habeas corpus* hüquqi müdafiə vasitəsi bu işdə ərizəçilərin ixtiyarında idi, lakin onlar ondan istifadə etmək istəmədilər. Həmin proses onların tutularaq həbs edilmələrinin qanuniliyinin 1984-cü il tarixli Qanunun şərtləri əsasında və bu hala tətbiq edilən bilən presedent hüququnun təşəkkül tapmış prinsipləri əsasında yoxlanılması ilə nəticələnməyəkdə (yuxarıda 39-40-cı bəndlərə bax).

Komissiya müəyyən etdi ki, Konvensiyaya əsasən onların həbsi ilə bağlı 5-ci maddənin 4-cü bəndinin tələbləri təmin olunub, çünki Şimali İrlandiyada mövcud olan məhkəmə nəzarəti həm prosessual, həm də maddi hüquqi bazanı əhatə etmiş olacaqdı. Hökumət bu mülahizəni qəbul etdi.

65. Məhkəmənin təşəkkül tapmış presedent hüququna əsasən, 5-ci maddənin 4-cü bəndindəki «qanunilik» anlayışı 5-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan anlayışla eyni mənə daşıyır (xüsusən bax: *Eşinqdanın (Ashingdane)* işi üzrə 28 may 1985-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 93, s. 23, b. 52) və «tutulmanın» və ya «həbsin» «qanuni» hesab edilib-edilməməsi təkcə daxili qanunvericiliyin işığında deyil, həm də Konvensiyanın mətninin, orada təsbit olunmuş ümumi prinsiplərin və 5-ci maddənin 1-ci bəndi ilə icazə verilən məhdudiyyətlərin məqsədinin işığında müəyyən edilməlidir (xüsusən bax: *Uiksin* işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, A seriyaları, c. 114, s. 28, b. 57). Tutulan və ya həbs edilən şəxslər Konvensiyanın mənası baxımından azadlıqdan məhrum edilmələrinin «qanuniliyi» məsələsi üçün əhəmiyyətli olan prosessual və maddi hüquqi şərtlərə riayət edilib-edilmədiyinin, 5-ci maddənin 4-cü bəndi vasitəsilə, məhkəmə tərəfindən yoxlanılması hüququna malikdirlər. Bu o deməkdir ki, bu işdə ərizəçilər elə hüquqi müdafiə vasitəsinə malik olmalı idilər ki, həmin vasitə səlahiyyətli məhkəməyə təkcə 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsində əks olunmuş prosessual tələblərə riayət edilib-edilmədiyini deyil, həm də ərizəçilərin həbsinə səbəb olmuş şübhənin əsaslılığını və onların tutularaq həbs

edilmələrinin daşdığı məqsədin qanuniliyini yoxlamaq imkanı versin.

Müvafiq presedentlərin, xüsusən *Van Hautun* və *Linçin* işləri üzrə qərarların (yuxarıda 40-cı bəndə bax) göstərdiyi kimi, Şimali İrlandiya məhkəmələrinin praktikasında *habeas corpus* hüquqi müdafiə vasitəsi məsələsində bu şərtlərə riayət edilir.

Müvafiq surətdə, 5-ci maddənin 4-cü bəndinin pozuntusu baş verməyib.

VI. 5-ci MADDƏNİN 5-ci BƏNDİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

66. Bundan başqa, ərizəçilər 5-ci maddənin 5-ci bəndinin pozulduğunu iddia etdilər, həmin bənddə deyilir:

«Bu maddənin müddəalarının pozulması ilə tutulmağa və ya həbsə almağa məruz qalan hər kəsin iddia ilə təmin olunan kompensasiya hüququ var».

Birləşmiş Krallıqda azadlıqdan məhrum edilmiş fərd daxili qanunvericiliyin pozulması ilə bağlı kompensasiya tələbi irəli sürə bilər (yanlış həbslə bağlı ziyanə görə kompensasiya barədə yuxarıda 41-ci bəndə bax). 5-ci maddə Birləşmiş Krallığın daxili qanunvericiliyinin tərkib hissəsi sayılmadığına görə 5-ci maddənin hər hansı müddəasının pozulması ilə bağlı heç bir kompensasiya tələbi irəli sürülə bilməz, çünki həmin pozuntu eyni zamanda Birləşmiş Krallığın qanunvericiliyinin pozuntusunu təşkil etmir.

Hökumət, digər məsələlərlə yanaşı, iddia etdi ki, 5-ci bəndin məqsədi «qanunsuz» tutulmanın və ya həbsin qurbanının məcburi qaydada təmin edilə bilən kompensasiya hüququna malik olmasını təmin etməkdir. Bununla bağlı o, həmçinin iddia etdi ki, 5-ci maddənin ayrı-ayrı bəndlərinin məqsədləri üçün «qanuni» anlayışı mahiyyət etibarilə daxili qanunvericiliyi nəzərdə tutan və

bundan əlavə, hər hansı qanunsuzluq elementini istisna edən anlayış kimi şərh olunmalıdır. Hökumət fikrini belə yekunlaşdırdı ki, hətta birinci dörd bənddən hər hansı birinin pozulduğu müəyyən edilsə belə, 5-ci bəndin pozuntusu baş verməyib, çünki ərizəçilərin azadlıqdan məhrum edilmələri Şimali İrlandiya qanunvericiliyinə əsasən qanuni olub və özbaşınalığa yol verilməyib.

67. Məhkəmə də Komissiya kimi hesab edir ki, bu cür məhdud şərh 5-ci bəndin şərtlərinə uyğun deyil; belə ki, həmin bənddə «bu maddənin müddələrinin pozulması ilə» həyata keçirilən tutulma və ya həbsdən söhbət gedir.

Bu işdə ərizəçilər daxili qanunvericiliyə əsasən qanuni tutularaq həbs edilmişdilər, lakin bu halda 5-ci maddənin 3-cü bəndi pozulmuşdu. Bu pozuntu, istər Avropa Məhkəməsinin bu qərarda öz rəyini bildirməsindən əvvəl, istərsə də sonra qurbanlar tərəfindən daxili məhkəmələrdə məcburi qaydada təmin edilə bilən kompensasiya tələbi irəli sürmək hüququnu yarada bilməzdi; Hökumət bu mülahizəni şübhə altına almadı.

Yuxarıda qeyd edilənlərə əsasən, bu işdə dörd ərizəçinin hamısı barəsində 5-ci bəndin pozuntusu da baş vermişdi. Yuxarıdakı nəticə* Məhkəmənin 50-ci maddə əsasında əvəzin ədalətli ödənilməsi vasitəsilə kompensasiya təyin etmək səlahiyyətinə xələl gətirmir (*bax: Nyumaysterin (Neumeister) işi* üzrə 7 may 1974-cü il tarixli qərar, A seriyaları, c. 17, s. 13, b. 30).

VII. 13-cü MADDƏNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

68. Ərizəçilər Komissiya qarşısında iddia etdilər ki, onlar 5-ci maddə üzrə şikayətləri ilə bağlı Şimali İrlandiyada səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsinə malik olmayıblar və müvafiq surətdə,

* Ərizəçilərin daxili məhkəmələrdə məcburi qaydada təmin edilə bilən kompensasiya tələbi irəli sürmək hüququnun olmadığı barədə nəticə (*tərc.*).

13-cü maddə də pozulub; həmin maddədə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

«Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir».

Məhkəmə bu işdə 5-ci maddənin 4-cü bəndinin pozulmadığı barədə nəticə çıxardığını nəzərə alaraq, hesab edir ki, 13-cü maddənin çox da sərt olmayan tələblərinə əməl olunub-olunmadığını araşdırmağa ehtiyac yoxdur, xüsusən ona görə ki, ərizəçilər bu şikayəti Məhkəmə qarşısında qaldırmayıblar (digər qərarlarla yanaşı bax: *Buamarin (Bouamar)* işi üzrə 29 fevral 1988-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 129, s. 25, b. 65).

VIII. 50-ci MADDƏNİN TƏTBİQİ

69. 50-ci maddəyə əsasən:

«Əgər Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə və ya digər hakimyyət orqanlarının qəbul etdiyi qərar və ya tədbir bu Konvensiyadan irəli gələn öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə sözügedən Tərəfin daxili hüququ bu cür qərarın və ya tədbirin nəticələrinin əvəzinin qismən ödənilməsinə yol verir, onda Məhkəmənin qərarı ilə, zərurət olduqda, zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz verilməlidir».

70. Ərizəçilər (onlardan üçü Komissiyadakı və Məhkəmədəki icraat üçün hüquqi yardım almışdılar) məhkəmə xərclərinin və digər məsrəflərin əvəzinin ödənilməsini tələb etmədilər və Məhkəmə bu məsələni öz təşəbbüsü ilə araşdırmağa borclu deyil

(ən son qərarlar içərisində bax: *Buamarın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, *ibid.*, s. 26, b. 68).

71. Digər tərəfdən, ərizəçilər iddia etdilər ki, «pozuntular şüurlu surətdə törədildiyinə və kobud olduğuna görə ziyanın müqabilində nümunəvi (tipik) və ya nisbətən böyük məbləğli kompensasiya ... məqsədəuyğun olardı». Onlar təklif etdilər ki, kompensasiya yanlış həbsin hər saati üçün təxminən 2.000 (iki min) ingilis funt sterlinqi əsasında hesablanmalıdır.

Hökumət Məhkəmədən bu məsələni sonraya saxlamağı xahiş etdi.

Məhkəmə işin hallarını nəzərə alaraq hesab edir ki, dəymiş ziyana görə kompensasiya tələbi ilə bağlı 50-ci maddənin tətbiqi məsələsi qərar qəbul edilməsi üçün hələ hazır deyil. Buna görə də, cavabdeh dövlətlə ərizəçilər arasında razılaşma ehtimalını nəzərə alaraq bu məsələni sonraya saxlamaq və əlavə prosedur təyin etmək zəruridir (Məhkəmə Reqlamentinin 53-cü Qaydasının 1-ci və 4-cü bəndləri).

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ:

1. Üç səsə qarşı on altı səsle *qərara alır ki*, 5-ci maddənin 1-ci bəndi pozulmayıb;

2. Yeddi səsə qarşı on iki səsle *qərara alır ki*, dörd ərizəçinin hamısı barəsində 5-ci maddənin 3-cü bəndi pozulub;

3. Yekdilliklə *qərara alır ki*, 5-ci maddənin 4-cü bəndi pozulmayıb;

4. Altı səsə qarşı on üç səsle *qərara alır ki*, dörd ərizəçinin hamısı barəsində 5-ci maddənin 5-ci bəndi pozulub;

5. Yekdilliklə *qərara alır ki*, işə 13-cü maddə üzrə baxmağa ehtiyac yoxdur;

6. Yekdilliklə *qərara alır ki*, çəkilməmiş hər hansı məhkəmə xərcləri ilə və ya digər məsrəflərlə bağlı 50-ci maddənin tətbiqini araşdırmağa ehtiyac yoxdur;

7. Yekdilliklə *qərara alır ki*, dəymiş ziyana görə kompensasiya ilə bağlı 50-ci maddənin tətbiqi məsələsi qərar qəbul edilməsi üçün hələ hazır deyil;

müvafiq surətdə:

a) həmin məsələyə baxılmasını sonraya saxlayır;

b) Hökuməti qarşıdan gələn üç ay ərzində bu məsələ barədə yazılı qeydlərini təqdim etməyə və xüsusən onunla ərizəçilər arasında əldə olunan hər hansı saziş barədə Məhkəməyə məlumat verməyə dəvət edir.

Əlavə proses keçirmək hüququnu özündə saxlayır və ehtiyac olduqda həmin prosesin təyin edilməsi səlahiyyətini Məhkəmənin sədrinə həvalə edir.

İngilis və fransız dillərində qəbul edilmiş və 29 noyabr 1988-ci ildə Strasburqda İnsan Hüquqları Sarayında açıq dinləmədə elan edilmişdir.

Rolf Rissdal (*Rolv Ryssdal*)

Sədr

Mark-Andre Eyssen (*Marc-André Eissen*)

Katib

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Rəqlamentinin 52-ci Qaydasının 2-ci bəndinə uyğun olaraq, bu qərara aşağıdakı xüsusi rəylər əlavə olunur:

- cənab Tor Vilyalmsson, xanım Bindşedler-Robert, cənab Gölcüklü və cənab Valtikosun birgə xüsusi rəyi;
- cənab Pineyro Farinyanın qismən xüsusi rəyi;
- 5-ci maddənin 1(c) bəndi ilə bağlı cənab Uolş və cənab Karrilyo Salsedanın xüsusi rəyi;
- ser Vinsent Evansın qismən xüsusi rəyi;
- cənab De Meyerin qərarla üst-üstə düşən rəyi;
- cənab Martensin xüsusi rəyi.

Paraflanmışdır* : R.R. (R.R.)

Paraflanmışdır: M.-A.E. (M.-A.E.)

**HAKİMLƏR TOR VİLYALMSSON, BİNDŞEDLER-
ROBERT, GÖLCÜKLÜ VƏ VALTIKOSUN BİRGƏ
XÜSUSİ RƏYİ**

1. 5-ci maddənin 3-cü bəndinin tətbiqi bu işdə mürəkkəb məsələdir, çünki o, hüquqi şərh məsələsini ortaya çıxarır (əslində əvvəlki işlərdə bu barədə qərarlar qəbul olunub) və müxtəlif hüquqlar və maraqlar arasında ziddiyyət yaradır. Biz məsələnin həlli üsullu barədə Məhkəmədəki çoxluğun rəyini qəbul edə bilmərik.

Hüquqi şərh məsələsinə gəldikdə, birincisi, məlumdur ki, əvvəlki bir neçə işdə Məhkəmə və Komissiya bu fikirdə olublar ki, «tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs dərhal [fransızca *aussitôt*] hakimnin ... yanına gətirilir» ifadəsi, istifadə edilmiş ingilis terminini və ümumi konteksti nəzərə alsaq, «həmin andaca, həmin məqamda hakimnin yanına gətirilmə» demək deyil, bununla belə, hər bir işdəki yer, vaxt və işin halları nəzərə alınmaqla, həmin gətirilmə mümkün qədər tez baş verməlidir. Bu məsələdə hökumətlərə, Konvensiya qurumlarının nəzarətinə məruz qalmaq şərti ilə, müəyyən (məhdud dərəcədə) sərbəstlik verilir.

Burada sual ondan ibarətdir ki, nə dərəcədə sərbəstliyə yol verilə bilər. Aydın məsələdir ki, qəbul oluna bilən müddət hər bir işdə eyni olmayacaqdır və bütün vəziyyətlər üçün müddətə kəmiyyətə məhdudiyyət qoymaq sünilik olardı. Məhkəmə bir neçə dəfə qərar çıxarıb ki, «ağlabatan müddət» anlayışını konkret miqdarda günə, həftəyə və s.-yə şamil etmək mümkün deyil (*bax:*

* Sənədin paraflanması o deməkdir ki, şəxs razılıq əlaməti olaraq öz imzasını (inisiallarını) qoyur (*tərc.*).

Stoqmüllerin (Stögmüller) işi üzrə 10 noyabr 1969-cu il tarixli qərar, A seriyaları, c. 9). Buna görə də, hər bir işdə qiymətləndirmə məsələsi meydana çıxır və o, işin konkret hallarından asılıdır.

Əvvəlki işlərdə Komissiyanın rəyi belə oldu ki, adi cinayət hüquq pozuntuları baş verdikdə dörd günlük həbs müddəti 5-ci maddənin 3-cü bəndinin tələbinə cavab verir və beş günlük müddət məhbusun xəstəxanaya aparılmalı olduğu müstəsna halda qəbul olunan hesab edildi. Digər tərəfdən, həm Komissiya, həm də Məhkəmə qərara aldılar ki, müxtəlif işlərdə (əsasən İsveçlə və Niderlandla bağlı olan işlərdə) hakim və ya məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilənə qədər həbsdə keçirilən yeddi gündən on beş günədək müddət sözügedən müddəyə zidd olub.

Heç kim inkar edə bilməz ki, bu işin meydana çıxmasına səbəb olmuş vəziyyət müstəsna vəziyyətdir. Şimali İrlandiyada terrorizmin təşviş doğuran həddə çatdığı ehtimal olunur və bu cür aksiyalar nəticəsində 2.000-dən artıq qurbanın həlak olduğu iddia edilir. Terrorizmin xarakteri və təşkili, onun doğurduğu təhlükə və onu əhatə edən məxfilik, tətbiq oluna bilən cinayət prosessual normalarını da nəzərə alsaq (bu normalar istintaqı aparan hakim cəld müdaxilə etməsini təmin etmir), məhbusların dərhal məhkəmənin yanına gətirilməsini çətinləşdirir. Eyni zamanda, həbs müddətinin uzadılması həbsə alınmış şəxslərin hüquqlarını pozursa və istənilən halda şəxsi azadlığın qorunmasına aid əsas müddəanı, 5-ci maddənin 3-cü bəndini açıq-aydın pozursa, bu cür uzadılma ilə, heç şübhəsiz, razılaşmaq olmaz.

Buna görə də, bir tərəfdən, məhbusların hüquqlarını, digər tərəfdən isə, terror fəaliyyəti nəticəsində ciddi təhlükəyə məruz qalan ümumi əhəlinin hüquqlarını diqqətlə ölçüb-biçmək lazımdır.

Bu işdə dörd ərizəçi məhkəmə orqanının yanına gətirilmədən dörd gün altı saatdan tutmuş altı gün on altı saat yarım qədər müxtəlif müddətlərə həbs edilmişdilər.

Bizim fikrimizcə, bu dörd hal arasında heç bir fərq qoyula bilməz, çünki onların hamısı eyni kateqoriyaya düşür və müxtəlif həbs müddətləri heç də əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənmir.

Bizə elə gəlir ki, adi vəziyyətdə dörd günlük müddət analizin yekununda qəbul edilmişdirsə, Şimali İrlandiyadakı yuxarıda qeyd edilmiş müstəsna vəziyyəti nəzərə alsaq, bir həftədən az olan sözügedən müddətləri qəbul oluna bilən saymaq ağlabatan olardı. Belə rəy presedent hüququna uyğundur və Şimali İrlandiyada yaranan ümumi müstəsna şərait ona haqq qazandırır.

Buna görə də, biz bu işdə 5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozulmadığını hesab etsək də, narahatlıqla vurğulayırıq ki, bu rəy yalnız həmin müstəsna şəraitin ölkədə hökm sürdüyü dərəcədə dəstəklənə bilər və normal şərait bərpa edilən kimi adi hüquq praktikasına qayıtmaq üçün hakimyyəti orqanları vəziyyəti ciddi şəkildə monitorinq etməlidirlər, o vaxta qədər isə, şəxsin hakimin yanına gətirilənədək həbsdə saxlanma müddətini mümkün qədər azaltmağa səy göstərilməlidir.

2. Biz 5-ci maddənin 5-ci bəndinin pozulduğu barədə Məhkəmədəki çoxluğun rəyinə də qoşuluruq. Bir tərəfdən, 5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozulmadığı qənaətinə gəldiyimizə görə, heç bir kompensasiya məsələsi meydana çıxmır. Digər tərəfdən, 5-ci maddənin 5-ci bəndinin dəqiq təsir dairəsinin müəyyən olunması və şəxsin həbsinin kompensasiya almaq hüququ yaradan yanlış həbs hesab edilməsi şərtlərinin müəyyən olunması bəzi çətinliklər yaradır və bizcə bu halda onları müzakirə etmək məqsədəuyğun deyil.

HAKİM PİNEYRO FARİNYANIN QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

1. Mənim fikrimcə, aşağıdakı səbəblərə görə 5-ci maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu da baş verib.

2. «... Məhkəmə beynəlxalq yurisdiksiyanın həyati əhəmiyyətli rolunu qeyd edir və şəxsi azadlığa qoyulan

məhdudiyyətləri insan azadlığı və ləyaqəti üçün önəmli olan və müvafiq təminat verilən bu hüququn müstəsna əhəmiyyətini ciddi surətdə nəzərə almaq şərti ilə şərh etməyin zəruri olduğunu vurğulayır» (mənbə: *Louis-Edmond Pettiti, preface to the book by Vincent Berger, Jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme*).

3. «... Qarşısı alınması zəruri olan cinayəti törədəcəyi əsaslı olaraq güman edilən şəxs» yalnız «səlahiyyətli məhkəmə orqanının yanına gətirilmək məqsədilə» tutula və ya həbs oluna bilər (bax: *Loulessin (Lawless)* işi üzrə 1 iyul 1961-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 3, s. 51-52, b. 14). Lakin ərizəçilər «səlahiyyətli məhkəmə orqanının yanına gətirilmək məqsədilə» deyil, araşdırma aparmaq üçün sübutları toplamaq məqsədilə həbs olunmuşdular.

4. Məhbusların səlahiyyətli məhkəmə orqanının yanına gətirilməsi ona görə tələb olunur ki, onların həbsə alınmalarının qanuniliyini yoxlanılsın; bu zaman polisin şübhələrinin əsaslı olub-olmadığı qiymətləndirilməlidir.

Mən bunu Konvensiya ilə bir araya sığan hal hesab etmirəm ki, polis əməkdaşı terror aktlarının törədilməsində, hazırlanmasında və ya təhrik edilməsində əsaslı olaraq şübhəli bilinən şəxsi həbs edə bilər, lakin əsaslı şübhənin olub-olmadığının yoxlanılması üçün polisin məhkəmə orqanı qarşısında cavab verməsi tələb oluna bilməz.

5-ci MADDƏNİN 1(c) BƏNDİ İLƏ BAĞLI HAKİMLƏR UOLŞ VƏ KARRİLYO SALSEDANIN XÜSUSİ RƏYİ

Biz hesab edirik ki, İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsi dövlətə hər hansı qiymətləndirmə sərbəstliyi vermir. «Qiymətləndirmə sərbəstliyi» anlayışı 5-ci maddənin 5-ci bəndinə şamil olunarsa, o, bu mühüm müddəanın ümumi xarakterini dəyişə bilər və bu halda həmin müddəa icra hakimiyyətinin siyasətindən asılı ola bilər.

Terrorizmin qarşısının alınması haqqında 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinə əsasən (həmin maddəyə bu işdə adı çəkilən müxtəlif dekretlər vasitəsilə dəyişikliklər və ya düzəlişlər edilmişdir) həyata keçirilən tutulma və həmin maddə əsasında yol verilən həbsdə saxlanma tutulan şəxsə qarşı hər hansı müddət ərzində ittiham irəli sürülməsini nəzərdə tutmur. Beləliklə, bu cür tutulma və ya həbs:

«heç də hökmən ... məhkəmə tərəfindən araşdırılması nəzərdə tutulan ittiham əsasında şübhəli şəxsə qarşı cinayət icraatının birinci mərhələsi demək deyil» (bax: *Ex parte Lynch* məhkəmə işində baş hakim lord Lourinin (*Lowry*) rəyi, Məhkəmənin qərarının 36-cı bəndində ona istinad edilmişdir).

Həbsi həyata keçirən səlahiyyətli orqanın əsaslı şübhəyə malik olması üçün tələb olunan yeganə şey tutulan şəxsin:

«Şimali İrlandiya məsələləri ilə bağlı olan terror aktlarına» aidiyyəti olmaqda şübhəli bilinməsidir (Məhkəmənin qərarının 30-cu bəndinə bax).

Baxmayaraq ki bu cür hüquq pozuntusu «terrorizm» demək deyil («terrorizm» anlayışı Məhkəmənin qərarının 31-ci bəndində verilir), bununla belə qanun həbs edilən şəxsə onun şübhəli bilindiği hər hansı konkret cinayət hüquq pozuntusu barədə məlumat verilməsini tələb etmir, eləcə də qanun tələb etmir ki, onun dindirilməsi yalnız şübhəli bilindiği hüquq pozuntuları ilə bağlı olsun. Faktiki olaraq onun dindirilməsi yalnız digər şəxslərin şübhəli bilindiği məsələlərlə məhdudlaşa bilər. Şəxs həbsdə nə qədər çox saxlanılırsa, bir o qədər böyük ehtimalla hansısa etirafı edəcək. Bizim fikrimizcə, 5-ci maddə dindirmənin gedişində ittiham irəli sürülməsinə haqq qazandıra bilən nəyinsə üzə çıxacağı ümidi ilə şəxsləri dindirmək üçün onların tutulmasına və həbsinə icazə vermir.

Bizim fikrimizcə, ərizəçilərə qarşı hər hansı ittiham irəli sürmək üçün sübut bazası olmadığına görə bu işdəki həbslər dindirmə məqsədini daşıyırdı. Belə sübutlar ümumiyyətlə ortaya çıxmadı və son nəticədə onları azad etməli oldular. Sözügedən

qanunvericiliyin yuxarıda qeyd olunan məqsədlə istifadə olunmasını belə bir fakt tam təsdiq edir ki, 1974-cü ildən bəri Birləşmiş Krallıqda 15.173 nəfər qanunvericiliyə uyğun olaraq tutulmuş və həbs edilmiş, lakin həmin şəxslərin 25%-dən az qismi, yəni 2.342 nəfər dindirmə nəticəsində hər hansı cinayət hüquq pozuntusunda, o cümlədən tutulmanın və həbsin ilkin səbəbinə ümumiyyətlə aidiyyəti olmayan cinayətlərdə ittiham olunmuşdular. Onların daha az qismi terrorizm tipli hər hansı cinayətə görə məhkum olunmuşdu.

Konvensiya təqsirsizlik prezumpsiyasını özündə ehtiva edir və buna görə də, ən mühüm insan hüququna, yəni fərdin azadlıq hüququna dövlət tərəfindən qanunsuz müdaxiləyə qarşı həmin fərdin müdafiəsini təsbit edir. Bu işdəki hallarda tutulma və həbs bu hüquqa uyğun deyildi və müvafiq olaraq, biz bu fikirdəyik ki, 5-ci maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

Ərizəçilərin həbsinin qanuni məqsəddən, yəni bütövlükdə cəmiyyətin terrorizmdən müdafiəsi məqsədindən irəli gəlməsi faktı (bu fakt şübhə doğurmur), bizim fikrimizcə, 5-ci maddənin 1(c) bəndinin tələblərinə cavab vermək üçün kifayət deyil. Həmin tələblərə riayət edilməsi bunu tələb edir ki, həbsin məqsədi konkret cinayəti və ya cinayətləri törətməkdə əsaslı olaraq şübhəli bilinən şəxsi səlahiyyətli məhkəmə orqanının yanına gətirməkdən ibarət olmalıdır. Konvensiya ittihamı əsaslandırmaq üçün kifayət qədər informasiya əldə etmək ümidi ilə dindirmə aparmaq məqsədləri üçün həbsə icazə vermir.

HAKİM SER VİNSENT EVANSIN QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

1. Mən Məhkəmənin qərarı ilə razıyam ki, bu işdə 5-ci maddənin 1-ci bəndi və ya 5-ci maddənin 4-cü bəndi pozulmayıb və işə 13-cü maddə üzrə baxmağa ehtiyac yoxdur. Lakin mən çoxluq təşkil edən həmkarlarımla razılaşa bilmirəm ki, 5-ci maddənin 3-cü bəndi və 5-ci maddənin 5-ci bəndi pozulub.

2. Bu işdə 5-ci maddənin 3-cü bəndinin tətbiqi «bu maddənin 1-ci bəndinin «c» yarımbəndinə müvafiq olaraq tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs, dərhal hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş vəzifəli şəxsin yanına gətirilir» tələbinin kontekstində «dərhal» sözünə verilməli olan mənadan asılıdır. Terrorizmin qarşısının alınması (müvəqqəti normalar) haqqında 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsi terrorizm aktlarında iştirakda əsaslı olaraq şübhəli bilinən şəxsin azad edilənə və ya məhkəmə qarşısına çıxarılanə qədər yeddi günədək müddətə həbs edilməsinə icazə verir, bu şərtlə ki, qırx səkkiz saatdan sonra dövlət katibi müddətin uzadılmasına sanksiya versin. Burada sual ondan ibarətdir ki, həmin maddənin müddəaları əsasında həbs edilmiş ərizəçilərin məhkəmənin yanına gətirilmədən dörd gün altı saatdan altı gün on altı saat yarımədək həbsdə saxlanmaları 5-ci maddənin 3-cü bəndinə uyğun idimi? .

3. Məhkəmə artıq bir neçə işdə təsdiq etmişdir ki, 5-ci maddənin 3-cü bəndi kontekstində «dərhal» sözü «həmin andaca» mənasını vermir. Belə ki, *De Yong, Balcet və van den Brinkin* işində Məhkəmə bildirmişdir: «Dərhal gətirilmə məsələsi hər bir işin özəl xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq qiymətləndirilməlidir (22 may 1984-cü il tarixli qərar, A seriyaları, c. 77, s. 25, b. 52). Həmin işdə o müəyyən etdi ki, «xüsusi hallarda, hətta hərbi həyatın və hərbi ədalət mühakiməsinin tələbatlarını nəzərə alsaq belə», altı, yeddi və on bir günlük müddətlər «dərhal» gətirilmə tələbinə uyğun sayıla bilməz (*ibid.*). Lakin bu qərardan çıxan aydın nəticə ondan ibarət idi ki, Məhkəmənin rəyinə görə, müvafiq fərdlərin həbs edildiyi şəraiti nəzərə alaraq, tələblərdən müəyyən dərəcədə (lakin əlbəttə ki, qeyri-məhdud dərəcədə olmamaq şərti ilə) kənarlaşmaya yol verilməsi «dərhal» sözünün (və fransız mətnindəki “*aussitôt*” sözündən) tətbiqinə və 3-cü bəndin predmet və məqsədinə uyğundur.

Komissiya öz növbəsində iyirmi ildən artıq belə bir mövqedə olub ki, adi işlərdə şəxsin hakimin yanına gətirilənə qədər dörd

günədək müddətə həbsdə saxlanması dərhal gətirilmə tələbinə uyğundur və bəzi hallarda bundan bir qədər artıq müddətə haqq qazandırıla bilər. Məhkəmə bu məsələlərlə bağlı Komissiyanın rəyini indiyədək şübhə altına almayıb. Hər hansı şübhə olrsa, *De Yong, Balcet və van den Brinkin* işində və digər işlərdə Məhkəmənin qərarı dolayısı ilə bunu təsdiq edə bilər.

Bundan başqa, Məhkəmə daim təsdiq edib ki, dövlətlər öz qanunlarının və praktikalarının Konvensiyanın tələblərinə uyğunluğunu qiymətləndirərkən onlara müəyyən «qiymətləndirmə sərbəstliyi» verilməlidir və cəmiyyətin ümumi maraqlarının tələbləri ilə fərdin əsas hüquqlarının müdafiəsi tələbləri arasında ədalətli tarazlığın axtarılması bütövlükdə Konvensiyaya xas olan cəhətdir. *Klassın* işində Məhkəmə Komissiya ilə razılaşıdı ki, «demokratik cəmiyyətin müdafiəsi ilə fərdi hüquqların müdafiəsi tələbləri arasında müəyyən kompromis Konvensiyaya sisteminə xas olan cəhətdir» (6 sentyabr 1978-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 28, s. 28, b. 59).

Mənim fikrimcə, bu yolla xeyli inkişaf etmiş məhkəmə praktikasında 5-ci maddənin 3-cü bəndinin və konkret olaraq «dərhal» sözünün əğlabatan şərhini öz əksini tapmışdır.

4. İşin xüsusi cəhətlərinə uyğun olaraq dərhal gətirilmə məsələsinin qiymətləndirilməsinə və müxtəlif hüquqlar və maraqlar arasında ədalətli tarazlığın gözlənilməsinə ehtiyacın olması son iyirmi ildə terrorizm fəaliyyətinin birbaşa nəticəsi olaraq otuz mindən artıq şəxsin öldürüldüyü, şikəst edildiyi və ya xəsarət aldığı Şimali İrlandiyadakı vəziyyətin xüsusi halları üçün, əlbəttə ki, aktual mülahizələrdir. Belə şəraitdə Konvensiya tətbiq edilərkən bir tərəfdən cəmiyyətin maraqları və zaman vaxt terrorizmin qurbanları olan sıradan kişi, qadın və uşaqların maraqları, digər tərəfdən qadağan olunmuş terror təşkilatlarına mənsub olmaqda və ya yardım etməkdə, yaxud terrorizm aktlarının törədilməsinə, hazırlanmasına və ya təhrik edilməsinə hər hansı başqa şəkildə aidiyyəti olmaqda əsaslı olaraq şübhəli bilinən şəxslərin hüquqları arasında tarazlıq gözlənilməlidir.

1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan xüsusi həbs etmə səlahiyyətlərinə haqq qazandırmaq üçün Hökumətin qeyd etdiyi xüsusi amillər Məhkəmənin qərarının 56-cı bəndində ümumi şəkildə verilir. Həmin amillərə aşağıdakılar daxildir: terrorizmə cəlb olunan şəxslərə dindirmə əleyhinə üsullarla bağlı təlim keçilməsi nəticəsində məhkəmə tərəfindən qəbul edilə bilən və yararlı olan sübutların əldə edilməsində təhlükəsizlik qüvvələrinin üzvləşdiyi çətinlik; şəxs barəsində şübhənin əsasını təşkil edən informasiyanın bir çox hallarda olduqca həssas olması və həbsdə olan şəxsin və ya onun vəkilinin yanında məhkəməyə təqdim edilə bilməməsi; sübutları yoxlamaq və tutuşdurmaq və digər təhlükəsizlik qüvvələri ilə əlaqə yaratmaq üçün vaxtın tələb olunması. Bu amillərdən irəli gələn, 12-ci maddədə nəzərdə tutulmuş xüsusi səlahiyyətlərə ehtiyacın olması bu məhkəmə qərarının eyni bəndində* qeyd edilən statistik rəqəmlərlə təsdiqlənir, məsələn, 1987-ci ildə beş gündən artıq müddətə həbs olunmuş 83-ə yaxın şəxsdən 39 nəfəri uzadılmış həbs müddəti ərzində ciddi terrorizm cinayətlərində ittiham edilmişdi.

Viskont Kolvill özünün 1987-ci il tarixli məruzəsinin 1984-cü il tarixli Qanunun qüvvəsinə aid olan 12-ci fəslində təsdiq etdi ki, 48 saatdan sonra şəxsin həbsinin uzadılmasına icazə verən qərarın dövlət katibi əvəzinə Ali Məhkəmənin hakimi tərəfindən çıxarılmasına yol verməyən hər hansı texniki səbəb yoxdur, lakin o, belə qənaətə gəldi ki, bu cür dəyişiklik yanlış olardı. O, qeyd etdi ki, sözügedən qərarlar həbs edilmiş şəxsin səmərəli şəkildə təmsil olunmasına yol verilmədən hakim tərəfindən qapalı iclasda çıxarılmalı olacaqdı və onun fikrincə bu dəyişiklik mülki azadlıqlara verilən təminatlara heç nə əlavə etməyəcəkdi və məhkəmə hakimiyyətinin ünvanına cavabsız qalan tənqidlərə səbəb ola bilərdi. Əlbəttə, bu mülahizələr ərizəçilərin həbsə alındığı 1984-cü ildə də aktual idi (misal üçün bax: Terrorizmin qarşısının alınması (müvəqqəti normalar) haqqında 1976-cı il

* Yəni 56-cı bəndində (*tərc.*).

tarixli Qanunun qüvvəsi haqqında lord Cellikounun 1983-cü il tarixli məruzəsi, 70-ci bənd). Mən hesab edirəm ki, onlar inandırıcıdır və belə bir fikri dəstəkləyirəm ki, 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinin müvafiq müddəaları cəmiyyətin maraqları ilə həmin Qanun əsasında həbs edilmiş şəxslərin hüquqları arasında ədalətli tarazlığın gözlənilməsinə imkan verirdi.

Məhkəmə Hökumət tərəfindən vurğulanan bütün amilləri öz qərarının 61-ci bəndində diqqətə çatdırır və onları şübhə altına almır, o, terrorizm cinayətlərinin araşdırılmasının dövlət hakimiyyəti orqanları üçün xüsusi problemlər yaratdığından xəbərdardır. O, həmçinin razılaşır ki, terrorizmdə şübhəli bilinən şəxslərin tutulması və həbsi barədə qərarlar üzərində məhkəmə nəzarəti ilə bağlı çətinliklər «müvafiq prosessual ehtiyat tədbirlərinin» görülməsini zəruri edə bilər. Bununla belə, Məhkəmədəki çoxluq hesab etdi ki, 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsi əsasında dörd gündən artıq hər hansı həbs müddətini 5-ci maddənin 3-cü bəndinə zidd hesab etmək üçün «dərhal» sözünün şərhı kifayətdir, halbuki öncə, ən azı Komissiya tərəfindən, həmin müddət adi işlərdə qəbul oluna bilən hesab edilmişdi. Mənim fikrimcə, 5-ci maddənin 3-cü bəndi kontekstində «dərhal» gətirilmə anlayışının müəyyən kənaraçıxmalara yol verilməklə tətbiq edilməli olduğunu nəzərə alsaq, həmin şərh 12-ci maddənin müddələrinin kökündə duran xüsusi amilləri kifayət qədər nəzərə almayan, gərəksiz olaraq məhdudlaşdırılan şərhdir. Mənim gəldiyim nəticə ondan ibarətdir ki, mövcud şəraitdə ədalətli tarazlığı gözləmək tələbatı sözügedən müddələrə haqq qazandırır və onlar Konvensiyaya uyğun hesab edilməli olan məqsədə, Şimali İrlandiyada davam edən qeyri-insani fəaliyyətlərə qarşı insan hüquqlarının qorunması məqsədinə uyğundur.

5. Bu səbəblərə görə hesab etmirəm ki, 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsi əsasında şəxsi məhkəmənin yanına gətirmədən yeddi günədək həbs etmə səlahiyyəti özlüyündə 5-ci

maddənin 3-cü bəndinə ziddir. Bu səlahiyyətin Məhkəmə tərəfindən baxılan dörd halda tətbiqinə gəldikdə, şübhə etməyə heç bir əsas yoxdur ki, ərizəçilərin hər biri 12-ci maddəyə əsasən əsaslı olaraq həbs edilmişdilər və müvafiq surətdə, mənim fikrimcə, bu halların heç birində 5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozuntusu baş verməmişdi.

6. Mənim fikrimcə buradan belə nəticə çıxır ki, 5-ci maddənin 5-ci bəndinin pozuntusu da baş verməyib.

HAKİM DE MEYERİN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Qərada gəlinən nəticə ilə tam razılaşsam da, qeyd etməliyəm ki, bu iş əslində 48-ci bənddə bəyan edildiyi kimi «demokratiya təsisatlarının müdafiəsi» məsələsini ortaya çıxarmaqdan daha çox, milli və dini ziddiyyətlər vasitəsilə dərinlən parçalanmış cəmiyyətin daxilində vətəndaşların birgəyaşayışı probleminə aiddir.

HAKİM MARTENSİN XÜSUSİ RƏYİ

I. İlkin qeydlər

1. Mən hesab edirəm ki, Birləşmiş Krallığın bu işdə 5-ci maddənin 3-cü bəndi üzrə öhdəliklərini pozduğu barədə çoxluğun fikri ilə razılaşa bilmərəm.

Mən buna olduqca təəssüflənirəm, çünki Məhkəmənin tərkibinə yalnız son zamanlar qatılsam da, çox təcrübəli həmkarlarımla əksəriyyəti ilə razılaşmamaq məcburiyyətindəyəm.

2. Mən buna hər şeydən çox ona görə təəssüflənirəm ki, ümumiyyətlə desək, bu mənim əqidəmdir ki, xüsusi rəyi ifadə etmək hüququ kifayət qədər təmkinlə istifadə edilərsə, Məhkəmənin nüfuzu artmış olar. Bundan başqa, bu konkret işdə

mən çoxluğun rəylərinin böyük bir hissəsinə şərik çıxıram. Mən hesab edirəm ki: 1) bu işin terrorizmlə bağlı olduğu nəzərə alınmadan iş üzrə qərar çıxarıla bilməz (Məhkəmənin qərarının 48-ci bəndi); 2) bu amilin nəzərə alınmasına yol verilə bilər, baxmayaraq ki, Konvensiyanın 15-ci maddəsi tətbiq edilmir (*ibid.*); və 3) fərdin azadlıq hüququna icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxilələrə məhkəmə nəzarəti 5-ci maddənin 3-cü bəndində yer alan təminatın mühüm xüsusiyyətidir (Məhkəmənin qərarının 58-ci bəndi).

Bununla belə, düşünürəm ki, mənim fərqli qənaətə gəlməyimin səbəbi aşağıdakı məsələlərdə fikir müxtəlifliyidir: birincisi, terrorizmə və ya onunla və zamanəmizin analoji bəlaları ilə mübarizədə Hökumətlərə verilməli olan sərbəstliyə diqqət yetirilməsi (xüsusən məsələ fərdin azadlıq hüququna aiddirsə) və ikincisi, Konvensiyanın mətninə diqqət yetirilməsi.

3. Qərarının 48-ci bəndində Məhkəmənin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, terrorizm müasir həyatın elə bir xüsusiyyətidir ki, yalnız Konvensiya tərtib edildikdən sonra özünün indiki həcminə və dərəcəsinə gəlib çatmışdır. Terrorizm (xüsusən Şimali İrlandiyada bu dərəcəyə gəlib çatmış terrorizm) Konvensiyanın müdafiə etdiyi prinsiplərin inkarıdır və buna görə də ona qarşı mümkün qədər güclü mübarizə aparılmalıdır. Zənnimcə, aydın məsələdir ki, terrorizmin kökünü kəsmək üçün icra hakimiyyətinin fəvqəladə səlahiyyətlərə ehtiyacı vardır və mənə bu da aydındır ki, Hökumətlər terrorizmlə mübarizə üçün ən səmərəli hesab etdikləri üsul və vasitələri seçməkdə xeyli sərbəst olmalıdırlar. Əlbəttə, terrorizmlə mübarizə apararkən Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlər Konvensiyanın hər kəs üçün təmin etdiyi hüquq və azadlıqlara hörmət etməlidirlər. Mən bilirəm ki, Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi, demokratiyanı müdafiə etmək məqsədi daşıyan bu tədbirlər onu sarsıda, hətta dağıda bilər və mən bu fikirlə razıyam (*bax: Klass və başqalarının işi üzrə 6 sentyabr 1978-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 28, s. 23, b. 49*). Lakin mən düşünürəm ki, bu təhlükə (xüsusən uzunmüddətli və

qəti demokratiya ənənələrinə malik olan dövlətlərə münasibətdə) şişirdilməməli və milli hakimiyyət orqanlarının əl-qolunun həddən artıq bağlanması gətirib çıxarmamalıdır, çünki bu, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını tapdalamaqda tərəddüd etməyənlərə haqsızcasına xeyir vermiş olardı.

4. Sözsüz ki, terrorizm aktlarında iştirak etməkdə əsaslı olaraq şübhəli bilinən şəxs qəddar və ya qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalmamalıdır. Lakin mənə, bunu soruşmaq haqlı olardı ki, o, hakimnin yanına gətirilənə qədər adi cinayət hüququnda yol verilən müddətdən bir qədər artıq müddətə həbs olunmaya bilərmi? Bununla bağlı mən hesab edirəm ki, Məhkəmə öz qərarının 58-ci bəndinin ikinci hissəsində 5-ci maddənin «əsas insan hüququnu ... təsbit etdiyini» bildirməklə bu müddəanın Konvensiya sistemindəki əhəmiyyətini bir qədər şişirdir. Şübhəsiz ki, şəxsin azadlıq və təhlükəsizlik hüququ mühüm hüquqdur, lakin o, barəsində öhdəliklərdən geri çəkilmələrə yol verilən az sayda mərkəzi hüquqlara aid deyil. Bu, o deməkdir ki, terrorizmlə səmərəli mübarizə apararkən terrorizm aktlarında iştirakda əsaslı olaraq şübhəli bilindiklərinə görə həbs edilənlərin fərdi maraqlarının qarşılığında ümumi maraqlara müəyyən üstünlük verilməsinə yol verilir. Cəmiyyətin ümumi maraqları ilə fərdin maraqları arasında ədalətli tarazlığın axtarılması, Məhkəmənin artıq dəfələrlə bildirdiyi kimi və bu qərarında bir daha qeyd etdiyi kimi (48-ci bənd), bütövlükdə Konvensiyaya xas olan cəhətdir.

5. Lakin Məhkəmə qəti şəkildə belə hesab edir ki, 5-ci maddənin 3-cü bəndinin mətni, xüsusən «“dərhal” sözünün adı mənası» həmin maraqların tarazlaşdırılmasına heç bir imkan yaratmır (yaxud ən azı, çətin ki, hansısa imkanı yaradır) (*bax*: bu qərarın 59-62-ci bəndləri). Mən bu rəyə nə üçün şərik çıxmadığımı aşağıda 6-13-cü bəndlərdə izah edəcəyəm. Burada mən bu Konvensiyanın mətninə bu dərəcədə önəm verməyin arzu edilməz olduğunu düşünməyə əsas verən, bu kontekstdə mühüm görünən və Məhkəmənin təşəkkül tapmış presedent

hüququna əsasən bütövlükdə Konvensiyaya xas olan prinsipin tətbiqini istisna edən iki səbəbi göstərmək istərdim.

Birinci səbəb budur ki, Konvensiyanın mətni hələ də onun ilkin mənşəyinin aydın izlərini özündə daşıyır: çox zaman onun mətni uzun müddət üçün və çoxlu sayda müxtəlif hüquq sistemləri üçün mühüm, eyni zamanda, incə hüquq məsələlərinə cavab vermək məqsədilə tərtib edilən beynəlxalq müqavilədən daha çox, bəyannaməyə bənzəyir.

Konvensiyanın mətninə həddən artıq önəm verməmək barədə fikrimin ikinci səbəb budur ki, mənim fikrimcə, Məhkəmə Konvensiyanın şərhini dəyişən sosial şəraitlərə və mənəviyyat mülahizələrinə uyğunlaşdırmaqda azad olmalıdır. Bu, öncədən hər hansı müddəanın mətni ilə məhdudlaşmayan şərh metodlarını tələb edir.

II. 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan yeddi günlük müddət «dərhal» gətirilmə tələbinə uyğundurmu?

6. İndi mən, zənnimcə, həlledici olan suala keçirəm, yəni 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan yeddi günlük müddət 5-ci maddənin 3-cü bəndinə, xüsusən həmin müddədəki «dərhal» gətirilmə tələbinə uyğundurmu?

7. Lakin mən Konvensiyanın şərh məsələləri barədə rəyimi ilk dəfə ifadə etdiyimə görə qısa haşiyə çıxmağı özümə rəva bilirəm, bu, həm mənim yuxarıdakı məsələni qaldırmağımın izahı rolunu, həm də sonrakı əsaslandırma üçün başlanğıc nöqtəsi rolunu oynaya bilər.

Bir halda ki biz Konvensiyanın 5-ci maddəsinin şərh məsələsi ilə məşğuluq, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin bu maddəyə əsasən üzərilərinə götürdükleri öhdəliklərin nədən ibarət olduğunu dəqiq müəyyən etməkdən başlamağa dəyər.

Zənnimcə, aydın məsələdir ki, bu öhdəliklər ikili xarakterlidir:

1) öz milli hüquq normalarının bu maddənin müddəalarına uyğunluğunu təmin etmək; və

2) həmin hüquq normalarını bu müddəalara uyğun tətbiq etmək və onların bu cür tətbiqini təmin etmək.¹

Mən düşünürəm ki, bu, bütövlükdə Konvensiyaya da aiddir. İlk baxışdan vahid tipli hüquq normalarının yer aldığı Konvensiya müddəalarının çoxunun mətnindən bunu görmək olar, lakin bir qədər düşündükdə, aydın olur ki, onların bəlkə də yalnız bu funksiyaya xidmət etməli olduqlarına baxmayaraq, ümumiyyətlə desək, onların funksiyası istiqamətverici (direktiv) funksiyadır.² Həmin istiqamət ondan ibarətdir ki, milli qanunyaradıcı orqanlar (əsasən parlamentlər) öz qanunlarını Konvensiyanın standartlarına uyğun yaratsınlar, milli icra hakimiyyəti orqanları öz davranışlarını Konvensiyanın standartlarına uyğunlaşdırsınlar və Məhkəmə həmin qanunların və davranışların Konvensiya standartlarına uyğun olub-olmadığını qiymətləndirsin.

Əlbəttə, mən başa düşürəm ki, Məhkəmə dəfələrlə vurğulayıb ki, fərdi ərizə əsasında başlanan icraatda onun vəzifəsi, bir qayda olaraq,³ iştirakçı dövlətin müvafiq qanunvericiliyinin Konvensiyaya uyğun olub-olmadığını mücərrəd şəkildə araşdırmaq deyil, yalnız həmin qanunvericiliyin

¹ *Bax: İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işi* üzrə 18 yanvar 1978-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 25, s. 91, b. 239.

² *Bax: «Belçikada dillər»* haqqında iş üzrə 23 iyul 1968-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 6, s. 35, b. 10 (*in fine*); *Həndisaydın (Handyside) işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərar, A seriyaları, c. 24, s. 22, b. 48; *«Sandi Tayms»*ın işi üzrə 26 aprel 1979-cu il tarixli qərar, A seriyaları, c. 30, s. 37-38, b. 61.

³ Bu qaydadən istisnalar da var. *Bax: Klass və başqalarının işi* üzrə 6 sentyabr 1978-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 28, s. 17-18, b. 33; *X və Y Niderlanda qarşı məhkəmə işi* üzrə 26 mart 1985-ci il tarixli qərar, A seriyaları, ümumən 91-ci cildə və xüsusən 13-cü səhifədəki başlığa bax; *Litqou (Lithgow) və başqalarının işi* üzrə 8 iyul 1986-cı il tarixli qərar, A seriyaları, ümumən 102-ci cildə və xüsusən 52-ci səhifədəki 124-cü bəndə bax; *Leanderin (Leander) işi* üzrə 26 mart 1987-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 116, s. 30, b. 79.

ərizəçiyə tətbiqinin Konvensiyada təsbit olunmuş hüququ pozub-pozmadığını qiymətləndirməkdir. Bu doktrinanın səbəbi 24-cü maddə ilə 25-ci maddənin mətnləri arasındakı fərqdır (bu qərarda bu fikir təkrar edilib – 53-cü bəndə bax), lakin məncə bunun daha mühüm səbəbi Məhkəmənin səlahiyyətinin məhdudluğudur.

Bununla belə, mən düşünürəm ki, hər hansı işdə ərizəçinin şikayət etdiyi rəftar milli hüququn bir və ya daha artıq konkret və dəqiq normalarına hər cəhətdən uyğundursa, istər məntiq, istərsə də həqiqət tələb edir ki, «həmin hüquq normalarının tətbiqi Konvensiyanı pozurmu» sualına cavab verərkən atılacaq ilk addım «həmin normalar Konvensiyaya uyğundurmu» sualını nəzərdən keçirmək olmalıdır. Əgər sonuncu suala müsbət cavab verilərsə, birinci sualın cavabı, demək olar ki, həmişə mənfi olacaqdır. Lakin əgər dövlətdaxili hüquq Konvensiyaya uyğun hesab edilməsə, konkret halda onun tətbiqinin Konvensiyanı pozmamağı mümkün ola bilər.

Bu iş məhz bu məqamı nümayiş etdirir. Əgər 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsi Konvensiyanın 5-ci maddəsinə uyğundursa, buradan belə çıxır ki, bu işdəki həbslər konkret halda bu müddəanı pozmayıb; lakin əgər 1984-cü il tarixli Qanun Konvensiyaya uyğun deyilsə, bu həbslərin (onlardan birinin və ya bir neçəsinin) konkret halda bu müddəanı pozmadığı qənaətinə gəlmək hələ də mümkündür.

8. Yuxarıda 6-cı bənddə qeyd edilən sualın nə üçün mühüm olduğunu izah etdikdən sonra indi həmin sualın cavabına keçirəm, bu cavab, əlbəttə ki, «dərhal» sözünün mənasından asılıdır. Beləliklə, bu söz 5-ci maddənin 3-cü bəndinin kontekstində nəyi bildirir?

Mən düşünürəm ki, bu suala iki cür cavab vermək olar, bu ondan asılıdır ki, sualı cavablandıran şəxs, Məhkəmənin etdiyi kimi, sadəcə bu müddəanın mətninə nəzər salmaqla kifayətlənməyə meyllidir, yoxsa digər şərh vasitələrinə də nəzər salmağa meyl göstərir.

9. Gəlin, əvvəlcə sözügedən müddəanın mətnindən başlayaq. 3-cü bəndin mətnini, xüsusən fransız versiyasını⁴ ilk dəfə oxuduqda belə təəssürat yaranır ki, tutulmuş şəxs tutulandan sonra həmin andaca hakimın yanına gətirilməlidir. Lakin artıq bu mərhələdə aydın olur ki, burada sadəcə ədəbi şərhlə kifayətlənmək olmaz, çünki bu, açıq-aşkar işə yaramayan qaydanı doğrura bilər. Buna görə də istisnalar üçün müəyyən imkanların olduğu ehtimal edilməlidir. Müvafiq olaraq, qayda bundan ibarət olmalıdır ki, tutulan şəxs, əgər işin konkret halları bunu mümkünsüz etmirsə, dərhal hakimın yanına gətirilməlidir: əgər tutulma anında hakim çatımlı deyilsə və ya şəxsin dərhal hakimın yanına gətirilməsini mümkünsüz edən digər səbəblər varsa, bunun müəyyən qədər təxirə salınmasına icazə verilir, bu şərtlə ki, təxirəsalma işin konkret halları baxımından mütləq zərurətdən irəli gələn müddətdən uzun sürməsin.⁵

10. Lakin bir qədər düşündükdən sonra belə bir ehtimal çox da inandırıcı görünmür ki, əvvəlki bənddə qeyd olunan şərhdəki fikirlər 5-ci maddənin 3-cü bəndinin tərtibçiləri olan dövlətlərin nəzərdə tutduğu fikirlər idi. Yuxarıda 7-ci bənddə mənim dediklərimdən belə nəticə çıxır ki, onlar 3-cü bəndin müddəalarını öz qanunlarının yoxlanması üçün, yaxud daha dəqiq desək, şəxsin hakimın yanına gətirilmədən həbsdə saxlanma müddətini nəzərdə tutan milli hüquq normalarının yoxlanması üçün meyar kimi tərtib etmişdilər. Fousettin (*Fawcett*) fikrincə, Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlərin çoxunda bu müddət «nadir

⁴ Fransız mətnində “*aussitôt*” («tezliklə») sözü vardır, lakin o, “*aussitôt que possible*”, yəni «mümkün qədər tezliklə» mənasını bildirir. Beləliklə, 5-ci maddənin 3-cü bəndindəki «dərhal» sözü 2-ci bənddəki eyni sözə nisbətən (fransız versiyasında həmin söz belədir: “*dans le plus court délai*”) bəlkə də daha geniş çalara malik ola bilərdi.

⁵ Bu şərhə aidiyyəti olan hallara dair nümunəni Komissiyanın 19 iyul 1972-ci il tarixli qərarında (ərizə №4960/71) (Qərarlar toplusu, c. 42, s. 49) tapmaq olar: tutulan şəxs həbsindən dərhal sonra xəstəxanaya göndərilməlidir və yalnız sağaldıqdan sonra hakimın yanına gətirilə bilər.

hallarda» iki gündən «artıq olur».⁶ Fousett bu fikri hər hansı dəlillə əsaslandırmır, bizə yalnız bunun doğru fikir olduğunu ehtimal etmək qalır. Bundan başqa, fərz etsək ki (əgər bu ağlabatandırsa), Konvensiyanın müəllifləri olan dövlətlər bu bəndi tərtib edərkən onların yuxarıda adı çəkilən milli hüquq normaları (onlar yalnız sonradan Konvensiyaya uyğun hala gətirildilər) Konvensiyaya uyğun ola bilərdi, o halda yalnız belə qənaətə gəlmək olar ki, «dərhal» anlayışının yuxarıda 5-ci bənddə kifayət qədər dəqiq qeyd edilən mənaya malik olması sadəcə olaraq mümkün deyil, çünki 3-cü bəndin həmin şərhinə görə, demək olar ki, bütün milli qanunvericiliklər Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqa lap başlanğıcdan uyğun olardı! Buradan bir daha aydın olur ki, sadəcə bu mətnin ədəbi şərhilə kifayətlənmək olmaz.

Mənim fikrimcə, bu mülahizələr belə bir nəticəyə haqq qazandırır ki, Konvensiya iştirakçıları 5-ci maddənin 3-cü bəndinin kontekstində «dərhal» sözünə «xüsusi məna» vermək niyyətində olublar⁷ və həmin söz Razılığa gələn Yüksək Dövlətlərin milli qanunvericiliklərində təsbit edilməli olan (kifayət qədər) qısa müddət kimi (lakin buna baxmayaraq bir neçə gün davam edə bilən müddət kimi) başa düşülməlidir.

Bu şərhə əsasən, «dərhal» anlayışı onu bildirir ki, milli qanunvericilik orqanı müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdir və sözügedən ölkənin konkret şəraiti üçün daha məqsədəuyğun hesab etdiyi müddəti müəyyən etməkdə azaddır, hərçənd ki, bu sərbəstliyə son nəticədə Konvensiya orqanları tərəfindən nəzarət edilir.⁸

⁶ Bax: J.E.S. Fawcett, *The Application of the European Convention on Human Rights*, p. 93.

⁷ Bax: Beynəlxalq müqavilə hüququ haqqında Vyana Konvensiyasının 31-ci maddəsinin 4-cü bəndi.

⁸ Digər nümunələr üçün, yəni (nəzərdə tutulan) qiymətləndirmə sərbəstliyinin 8-11, 14 və 15-ci maddələrin təsir dairəsindən kənara çıxmaqla tətbiqinə dair nümunələr üçün bax: *Kyeldsen, Busk Madsen və Pedersenin (Kyeldsen, Busk Madsen and Pedersen) işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərar, A seriyaları, c. 23, s. 26, b. 53; və *Kolotsanın işi* üzrə 12 fevral 1985-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 89, s. 15-16, b. 30.

Qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddləri Fousettin yuxarıda qeyd edilən fikrinin dəqiqliyindən asılıdır: əgər iki günlük dəqiq Avropa standartı mövcuddursa, o zaman üç günlük müddət bu həddlərin çərçivəsində, dörd günlük müddət isə bu həddlərdən kənarda olacaqdır. Lakin mən belə düşünməyə cəsarət edirəm ki, ən azı Konvensiyanın qüvvədə olduğu ilk onilliklərə münasibətdə bu fikir düzgün olmayıb. Birincisi, əgər o düzgün olsaydı, Komissiya çətin ki, 6 oktyabr 1966-cı il tarixli qərarında (ərizə №2894/66) (İllik məcmuə, c. 9, s. 564) etdiyi kimi, dörd günlük müddəti «Avropa Şurasının üzvü olan digər dövlətlərdəki ümumi tendensiyaya uyğun» hesab edərdi. İkincisi, Halsman (*Hulsman*) 1968-ci ilin noyabrında Brüsseldə keçirilmiş Avropa cinayət hüququna dair Konqresdəki məruzəsində demişdir: «Məhkəmə nəzarətindən öncəki müvəqqəti həbsin maksimum müddəti bir çox ölkələrin qanunvericiliyində müəyyən edilmişdir və iyirmi dörd saatdan yeddi günədək dəyişir»!⁹ Bu məlumatlar Komissiya yuxarıda qeyd edilən oktyabr 1966-cı il tarixli qərarını təsdiq edir. Həmin qərar dəstəklənmədiyinə görə təkcə bunu qeyd edim ki, yeni və daha sərt Avropa standartları hazırlanıb və mən həmin qərarın Məhkəmənin qərarının 60-cı bəndində nəzərdə tutulan tənqidini dəstəkləyə bilmərəm (hələ mən uzun illər ərzində aparıcı qərarlardan olan bu qərarın, hüquqi müəyyənlik nöqtəyi-nəzərindən, bu cür qəflətən tənqid edilməsinin məntiqə uyğunluğu məsələsini bir kənara qoyuram).

11. 5-ci maddənin 3-cü bəndinin yuxarıda 9-cu və 10-cu bəndlərdə müzakirə edilmiş iki mümkün şərh qarşılıqlı surətdə bir-birini istisna edən şərhlər kimi görünür, o mənada ki, onlardan biri doğrudursa, digəri doğru ola bilməz. Lakin mən düşünürəm ki, 7-ci bənddə deyilənlərdən belə çıxır ki, vəziyyət heç də göründüyü kimi sadə deyil.

10-cu bənddə yer alan şərh (yəni «dərhal» anlayışı milli qanunvericiliklərdə təsbit edilməli olan, bir neçə gün davam edə

⁹ *Bax: European Criminal Law, Brussels, 1970, p. 491; see also L.E. Teitelbaum, Revue des Droits de l'Homme, Vol. V (1972), pp. 433 et seq.*

bilən müddəti bildirir) bu müddənin funksiyasına istiqamətləndirici xarakter (direktiv xarakteri) verir: buna görə də bu şərh prinsipcə düzgün şərhdir. Lakin milli qanunvericiliyin Konvensiyaya uyğun olduğu müəyyən edildikdən sonra qanunun konkret hala tətbiq edilməsinin pozuntu təşkil edib-etməməyi məsələsi həll olunmalıdırsa, o halda 9-cu bənddə yer alan şərhdən bəzən istifadə edilə bilər. O zaman şəxsin həmin qanunda müəyyən edilən maksimum müddət keçdikdən sonra hakimnin yanına gətirilməsinə işin konkret halları ilə haqq qazandırılıb-qazandırılmamağı həlledici əhəmiyyət daşıya bilər.

Mən düşünürəm ki, bu məsələ Komissiyanın qərarlarında da nümayiş etdirilib və onun 5-ci mətnaltı qeyddə adı çəkilən 1972-ci il tarixli qərarı ilə yuxarıda 10-cu bənddə qeyd edilən oktyabr 1966-cı il tarixli qərarı arasında əhəmiyyətli fərq olduğunu bildirir: birinci qərar Komissiyayı yalnız ona verilmiş konkret ərizəni araşdırmışdı, halbuki ikinci qərar onun araşdırdığı birinci dərəcəli məsələ Niderland qanunvericiliyinin 5-ci maddənin 3-cü bəndinə uyğun olub-olmaması məsələsi idi.

Burada mənə, ilk növbədə, sonuncu məsələ maraqlandırdığına görə, qeyd etmək maraqlıdır ki, Komissiya özünün 1966-cı il tarixli qərarında yuxarıda 10-cu bənddə yer alan şərhə açıq-aydın qəbul etmişdi:

«Eyni zamanda ... Komissiya hesab edir ki, 5-ci maddənin 3-cü bəndində yer alan «dərhal» gətirilmə tələbinin şərhində və tətbiqində Razılığa gələn Tərəflərə müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyi verilir».

Mənim müəyyən etdiyimə görə, Məhkəmə bu şərh barədə öz rəyini heç vaxt aydın ifadə etməyib. Lakin qeyd etmək maraqlıdır ki, *De Yong, Balçet və van den Brinkin* işi üzrə 22 may 1984-cü il tarixli qərarında (A seriyaları, c. 77, s. 25, b. 52) Məhkəmə nəinki hər bir halın konkret xüsusiyyətlərini nəzərə aldı (bu, o halda məqsədəuyğun ola bilərdi ki, Məhkəmə yuxarıda 9-cu bənddə yer alan rəyi paylaşmış olsun), həm də «hərbi həyatın və hərbi ədalət mühakiməsinin tələbatlarını» qeyd etdi. Görünür, bu,

o deməkdir ki, sonradan Məhkəmə 10-cu bənddə yer alan rəyi də paylaşmışdır.

Bu iş üzrə qərardan belə nəticə çıxır ki, indi Məhkəmə həmin şərhdən imtina edir, lakin mən yuxarıdakı mülahizələri nəzərə alaraq hesab edirəm ki, Məhkəmə sadəcə «“dərhal” anlayışı altında nəzərdə tutulan çevikliyin dərəcəsi məhduddur» sözlərini vurğulamaqla, əslində, həmin imtinanı kifayət qədər əsaslandırmadı.

12. 5-ci maddənin 3-cü bəndinə əsasən, Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olduqları qənaətinə gəldikdən sonra, indi mən Birləşmiş Krallığın qanunvericilik orqanının 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsini qüvvəyə mindirməklə həmin sərbəstliyin həddlərini aşıb-aşmadığı məsələsinə keçirəm.

Əgər həmin hüquq norması adi cinayət hüququ normasıdırsa, o halda ümumiyyətlə heç bir sual yaranmamalıdır: *De Yong, Balcet və van den Brinkin* işi üzrə qərardan sonra (A seriyaları, c. 77, s. 25, b. 53) bu məsələ həll olunmuş hesab edilməlidir ki, şəxsin hakimin yanına gətirilməzdən əvvəl yeddi gün həbsdə saxlanmasına icazə verən adi cinayət hüququ norması 5-ci maddənin 3-cü bəndini pozur.

Lakin biz Birləşmiş Krallığın həbs barəsində adi cinayət hüququnu deyil, artıq yuxarıda 3-cü bənddə mənim vurğuladığım kimi, terrorizmə qarşı yönəlmiş xüsusi hüququn xüsusi normasını araşdırırıq. Birləşmiş Krallıq Hökumətinin mövqeyi belədir ki, onun 5-ci maddə üzrə qiymətləndirmə sərbəstliyi həddlərini aşıb-aşmadığı sualına cavab verərkən nəinki həmin xüsusi hüququn xüsusi təbiəti nəzərə alınmalı, həm də ona önəm verilməlidir.

Artıq yuxarıda 2-4-cü bəndlərdə qeyd edildiyi kimi, mən düşünürəm ki, bu mülahizələrdən birincisi doğrudur: mənim fikrimcə, terrorizm aktlarında iştirak etməkdə əsaslı olaraq şübhəli bilinən şəxsin hakimin yanına gətirilənə qədər adi hallarda qəbul oluna bilən müddətdən daha artıq müddətə həbsdə

saxlanmasına haqq qazandırmaq üçün dövlətin terrorizmlə mübarizə tələblərini nəzərdə tutması Konvensiya sistemində tamamilə uyğundur.

Əlbəttə, bu, qarşıma belə bir mühüm sual çıxarır ki, 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan xüsusi səlahiyyətlərin terrorizmlə mübarizə məqsədləri üçün zəruri olduğu barədə Birləşmiş Krallıq Hökumətinin iddiasını nəzərə alsaq, «dərhal» gətirilmə tələbinə zidd olduğuna görə adi cinayət hüququ kontekstində artıq tənqid edilmiş olan yeddi günlük müddət bu halda qəbul oluna bilərmi?

Bununla bağlı mənim inamım belədir ki, mənəviyyət tələbləri ilə bağlı Məhkəmə tərəfindən irəli sürülmüş prinsip¹⁰ tətbiq edilməlidir. Terrorizmdən əziyyət çəkən cəmiyyətin maraqları ilə fərdin maraqları arasında ədalətli tarazlığı gözləmək xüsusilə çətindir və uzun və ağırlı təcrübə sayəsində milli hakimiyyət orqanları mətbuat vasitəsilə bu cür təcrübəni nə vaxtsa qazanacağına ümid edilən beynəlxalq hakimə nisbətən terrorizmlə səmərəli mübarizə etmək və öz vətəndaşlarını qorumaq tələblərini daha yaxşı başa düşürlər və bunu etmək üçün hakimə nisbətən prinsipcə daha əlverişli vəziyyətdədirlər!

Bu kontekstdə üç amil mənə mühüm görünür:

1) Birinci amil 1,5 milyon əhalisi olan Şimali İrlandiyada 1969-cu ildən bəri tüğyan edən terrorizmin xüsusilə əhatəli, qəzəbli və inadcıl olmasıdır

Məhkəməyə müraciətində baş dövlət vəkili söylədi ki, 1969-cu ildən bəri bilavasitə terrorizm fəaliyyəti nəticəsində 2.646 nəfər həlak olub, 30.658 nəfər isə şikəst olub və ya xəsarət alıb. O dedi ki, 43.649 bombalama və atəş açma hadisələri baş verib. Bu məlumatlar şübhə altına alınmadı.

2) İkinci amil ondan ibarətdir ki, araşdırdığımız cəmiyyət, şübhəsiz ki, uzun müddət demokratiyaya malik olan cəmiyyətdir və demokratik cəmiyyət olaraq həm fərdin azadlıq hüququnun

¹⁰ Bax. *Həndisaydın* işi üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərar, A seriyaları, c. 24, s. 22, b. 48.

vacibliyindən, həm də icra hakimiyyətinə həbs etmə məsələsində həddən artıq geniş səlahiyyətin verilməsindən irəli gələn təhlükədən xəbərdardır.¹¹

3) Üçüncü amil ondan ibarətdir ki, bu təhlükələrdən yəqin ki xəbərdar olan Birləşmiş Krallığın qanunvericilik orqanı tərəfindən hər dəfə fəvqəladə səlahiyyətlər məhdud müddət üçün, yəni hər bir halda bir il müddətinə və yalnız müvafiq qanunvericiliyə ehtiyacın olub-olmadığı məsələsi müstəqil və bu cür araşdırma aparmaqda peşəkar olan ixtisaslı tədqiqatçılar tərəfindən lazımınca araşdırıldıqdan sonra verilmişdir (bunu Hökumət bildirmiş və ərizəçilər ciddi şəkildə təkzib etməmişlər).¹² İstər həmin tədqiqatçılar, istərsə də Britaniya parlamenti bir daha belə qənaətə gəldilər ki, müzakirə olunan maddəsiz keçinmək olmaz.

Mənim fikrimcə, bu üç amil həm də dövlətin qiymətləndirmə sərbəstliyi hüququnun beynəlxalq hakim tərəfindən qəbul olunmasını yüksək dərəcədə arzuolunan edir.

Bütün bu ümumi mülahizələrin müqabilində mən düşünürəm ki, Birləşmiş Krallığın 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsini qəbul edərkən və qüvvədə saxlayarkən 5-ci maddənin 3-cü bəndinə əsasən malik olduğu qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddlərini aşması qənaətinə Məhkəmə yalnız o halda gələ bilər ki, yeddi günlük həbs müddətini dəstəkləyən arqumentlərin tamamilə qeyri-inandırıcı olduğunu və əsaslı şəkildə müdafiə oluna bilmədiyini hesab etsin. Mənim fikrimcə, bu şərtə əməl olunmayıb.

Əlbəttə, İnsan Hüquqları üzrə Daimi Məsləhət Komissiyasının yazılı şərhlərində göstərildiyi kimi, «anti-terror qanunvericiliyində nəzərdə tutulan maksimum həbs müddəti yeddi gün olmalıdır, yoxsa (Komissiyanın düşündüyü kimi) beş gün» sualını vermək olar və məhkəmə nəzarətini həyata

¹¹ Müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Klass və başqalarının işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, A seriyaları, c. 28, s. 27, b. 59

¹² Məhkəmənin bu qərarının 27-29-cu bəndlərinə bax.

keçirməyin tamamilə mümkün olduğunu iddia etmək olar. Hər iki tərəfin arqumentlərini nəzərə alaraq, mən hətta bunu deməyə hazıram ki (xüsusən sonuncu məsələ barəsində), məhkəmə nəzarətinə icazə verilməsinin lehinə irəli sürülən arqumentlər bəlkə də onun əleyhinə olan arqumentlərdən bir qədər güclüdür.¹³ Lakin mənim fikrimə burada elə suallar vardır ki, məntiqli insanlar bu barədə müxtəlif rəydə ola bilərlər. Bu o deməkdir ki, Məhkəmə Birləşmiş Krallıq Hökumətinin seçiminə hörmət etməli və yalnız belə qərar qəbul etməlidir ki, o, qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşmayıb.

Lakin bunlar nəzərə alınmalı olan yeganə amillər deyil.

Birləşmiş Krallığın Hökuməti qeyd etdi ki, yeddi günlük müddət maksimum müddətdir¹⁴ və dövlət katibinin idarəsi diqqət yetirir ki, hər bir konkret halda həbs müddəti mümkün qədər qısa

¹³ Bunu qeyd etməkdən vaz keçə bilmirəm ki, mənim fikrimcə, Məhkəmə öz qərarının 61-ci bəndində Hökumətin arqumentlərinə lazımi diqqət yetirməmişdir. Həmin arqumentlər bunlar idi: 1) şübhənin əsasını təşkil edən mühüm məlumatlar informatorların müdafiəsi üçün mümkün qədər uzun müddət məxfi qalmalıdır (bu müdafiə xüsusilə zəruridir, çünki səmərəli araşdırma informatorların məlumat verməyə hazır olmasından asılıdır); 2) bu məlumatlarla yalnız hakimi tanış etmək İngiltərədə hakimin rolu haqqındakı təməl konsepsiyalara əsla uyğun deyil; 3) terrorizmdə iştirak etməkdə əsaslı olaraq şübhəli bilinən şəxslərin yeddi günlük həbs müddətinin əlverişsiz cəhətlərini ədalət mühakiməsinin ümumi nüfuzuna mümkün zərərli təsirlərlə müqayisə edərkən (həmin təsirlər ədalət mühakiməsinin tərəflərdən birinin məxfi saxladığı məlumatlara əsaslanmaqla həyata keçirilməsi sisteminin tətbiqindən irəli gələ bilər) Hökumət birincinin daha az zərərli olduğunu hesab edir.

Hesab edirəm ki, sadəcə olaraq aşağıdakıları düşünmək vasitəsilə bu arqumentləri rədd etmək çox asan yoldur: «tərədilməsi güman edilən cinayətlərin xarakteri baxımından müvafiq prosessual ehtiyat tədbirlərinin görülməsi» mümkün ola bilərdi və həmin «ehtiyat tədbirləri» 5-ci maddənin 3-cü bəndindəki sözlər, yəni «hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimyyəti həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilir» sözləri vasitəsilə nəzərdə tutulan təminatlara uyğun ola bilərdi!

¹⁴ Hökumətin yaddaş qeydi, 1.9-cu və 1.12-ci bəndlər.

olsun. Bu fikrə ciddi etiraz edən olmayıb və bu iş göstərir ki, istənilən halda bu məsələ ən azı inandırıcıdır.

Hökumət daha sonra iddia etdi ki, bir qayda olaraq, həbs edilən şəxsin ailəsinə onun həbsindən sonra qırx səkkiz saat ərzində bu barədə məlumat verilir¹⁵ və həmin şəxsə qırx səkkiz saatdan sonra vəkillə görüşmək imkanı verilir, daha sonra belə imkan hər qırx səkkiz saatdan bir verilir.¹⁶ Bu deyilənlərə də etiraz edən olmadı. Bu da inkar edilmədi ki, həbs edilən şəxs *habeas corpus*-a nail olmağa cəhd etməklə, həbsinin qanuniliyi məsələsinə, yəni 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinin şərtlərinə əməl edilib-edilməməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən baxılması imkanına malik ola bilər.¹⁷

Hesab edirəm ki, bunlar 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan həbs etmə səlahiyyətindən mümkün sui-istifadəyə qarşı mühüm təminatlardır.¹⁸

Bütün bu amilləri, eləcə də (yuxarıda 10-cu bənddən göründüyü kimi) adi cinayət işlərində dörd günlük müddətin qəbul oluna bilən sayıldığını nəzərə alaraq, hesab edirəm ki, 1984-cü il tarixli Qanunun Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinə zidd olduğunu söyləmək olmaz.

¹⁵ Hökumətin yaddaş qeydi, 1.19-cu bənd.

¹⁶ Hökumətin yaddaş qeydi, 1.19-cu və 2.41-ci bəndlər. Həmçinin 2.47-ci bəndə bax; orada vurğulanır ki, bu ərizəçilər vəkillə görüşüblər (eləcə də Məhkəmənin qərarının 11-22-ci bəndlərinə bax).

¹⁷ Məhkəmənin qərarının 39-cu və 40-cı bəndlərinə bax. Sadəcə bu hüquqi müdafiə vasitəsindən tez-tez istifadə edilməməsi önəmli hesab olunmur; önəmli olan budur ki, həmin vasitə 1984-cü il tarixli Qanunun 12-ci maddəsi əsasında həbs edilənlər üçün çatımlıdır və Məhkəmənin qaldırdığı suallara Hökumətin verdiyi cavablardan aydın olur ki, on üç ərizədən üçü tutulan şəxslərin məhkəmə tərəfindən azad edilməsi ilə nəticələnib, digər dörd halda isə tutulan şəxslər məhkəmə araşdırmasından əvvəl polis tərəfindən azad ediliblər.

¹⁸ Məhkəmənin qaldırdığı suallara verdiyi cavabların 4-cü bəndində Hökumət əlavə təminatları sadalayıb; mən onların təfsilatına varmağı zəruri hesab etmirəm, çünki bu kontekstdə mətnə müzakirə edilən təminatları daha önəmli sayıram.

13. Əvvəlki bənddə çıxardığım nəticə məni 1984-cü il tarixli Qanunun konkret olaraq 5-ci maddənin 3-cü bəndini pozub-pozmadığı məsələsini araşdırmaqdan azad edir: ərizəçilərin şikayət edilən həbsi yeddi gündən az davam etmişdi və buna görə də, əgər yeddi günlük müddətin Konvensiyaya zidd olmadığı barədə mənim çıxardığım nəticə düzgündürsə, həmin həbsə pozuntu kimi baxıla bilməz.